

Vymírající hřbitov

Jakub Arbes

Městská knihovna v Praze

půjčuje

knihy, audioknihy,
obrazy, deskové hry...

nabízí prostory pro

samostatné studium,
skupinová setkání,
přednášky, konference...

poskytuje online služby

e-knihy, digitalizované dokumenty,
přednášky, kurzy...

pořádá

autorská čtení, přednášky,
koncerty, filmové projekce,
akce pro děti...

podporuje tvoření v kreativních dílnách

DOK16 pro práci se dřevem a papírem
Atelier pro šití a vyšívání

Suterén pro 3D tisk, knižní vazbu, kaligrafii a pyrografii

mlp.cz
e-knihovna.cz
knihovna@mlp.cz
facebook.com/knihovna

Vymírající hřbitov

Jakub Arbes

Znění tohoto textu vychází z díla [Romanetta II.](#) tak, jak bylo vydáno nakladatelstvím J. Otto v Praze v roce 1902. Pro potřeby vydání Městské knihovny v Praze byl text redakčně zpracován.

Text díla (Jakub Arbes: Vymírající hřbitov), publikovaného [Městskou knihovnou v Praze](#), není vázán autorskými právy.

Vydání (obálka, upoutávka, citační stránka a grafická úprava), jehož autorem je Městská knihovna v Praze, podléhá licenci [Creative Commons Uved'te autora-Nevyužívejte dílo komerčně-Zachovejte licenci 3.0 Česko](#).

Verze 1.0 z 13. 1. 2023.

*Památce
Betty Prčkové*

*Budem, nebudem –
světa nepřebudem.*

České přísloví

Bezděky jsem se zastavil, jako by mi byl někdo náhle cestu zastoupil...

Stál jsem těsně u polozpukřelých, druhdy černě natřených, těžkých vrat – několik jen kroků před nízkou zvětralou zdí, do které jest zasazena zrezavělá kovová deska.

Žhavé letní slunce skloněno bylo již hluboko k západu, a zarudlé paprsky jeho prokmitující matně stromovím a zádumčivými tujími mihaly se po špinavě zahnědlé desce jako zlaté mušky s žhavými křídélky.

V prvním okamžiku mi bylo, jako by mne byl někdo neurvalým způsobem ze sna probudil.

S bezděčně zbystřenou pozorností upíral jsem mlčky a napjatě zrak svůj na desku, vlastně na jméno zapomenutého člověka, na němž byl zrak můj utkvěl pouhou náhodou.

A jako zpravidla, když nás v pravém slova smyslu překvapí něco, co v nás budí sice dávné, ale živé vzpomínky – před duševním zrakem mým vyhouplo se bleskurychle několik obrazů, jež byly jednak s přečteným jménem, jednak se starou kovovou deskou v jisté souvislosti.

Především kmitl před duševním zrakem mým výjev plný ruchu a v nejžhavějších barvách reálnosti, vyvolaný nahodilou vzpomínkou na historický fakt z roku 1777.

Zdáloť se mi, jako bych se byl náhle octnul ve východním nádvoří pražského Klementina, do něhož jde i několik oken univerzitní knihovny.

Uprostřed nádvoří hoří obrovská hranice obklopená v půlkole davem studentů a duchovních, kdežto z oken knihovny postavy v černých klerikách házejí knihy a spisy do plamenů...

Obraz ten vyvolán byl v obraznosti mé, jak už připomenuto, nahodilou vzpomínkou, že zapomenutý muž, jehož jméno na ko-

vové desce bylo mne takořka zarazilo, náležel stavem svým k oněm fanaticům, kteří po zrušení řádu jezuitského roku 1777 aranžovali v Klementinu pověstné autodafé domněle bludařských spisů a knih, a že buď skutečně byl, neb aspoň mohl býti mezi oněmi, kteří osudnou hranici obklopovali, nebo docela mezi těmi, kteří z oken knihovny házeli knihy a spisy do plamenů...

Nadmíru živý, ač jen imaginární obraz ten vystřídán však skoro okamžitě celou řadou obrazů nepoměrně živějších, poněvadž individuálně vzpomínkových.

Známt' místo, kde jsem se právě nalézal, od nejtútlejšího mládí. Meškával jsem tam druhdy za nejrůznějších dob i okolností nescíslněkrátě.

Znám tudíž netoliko vše, co v místě tom bývalo a namnoze podnes ještě jest jen poněkud nápadnější, nýbrž i množství podrobností, jichž si zřídka kdy někdo povšimnul.

Prodlením právě minulých dvaceti a několika roků však jsem místa toho nenavštívil ani jednou: ba i tentokrátě – asi před osmi lety – octnul jsem se tam za příjemného letního podvečera čirou náhodou.

Ubíraje se totiž loudavě kolem a zhlédna vedle zavřeného mřížového hlavního vjezdu otevřená postranní dvířka, vešel jsem zcela bezúčelně.

Nevěnuje skoro ničemu kolem zvláštní pozornosti, přešel jsem malou oklikou napříč přes volné prostranství až ku protějším starým dřevěným vratům, kde zrak můj – rovněž jen čirou náhodou – utkvěl na zrezavělé kovové desce, zasazené do zvětralé zdi s oprýskanou maltou a špinavě plísňovitými šmouhami.

Než, netoliko místo vůbec, i samu desku, která byla moji pozornost upoutala, znám už bezmála – půl století.

A jak ji znám...!

Jako nikdo jiný...

Jediný člověk, který ji znal jako já, poněvadž jí byl po tři roky v různých dobách společně se mnou a později bezpochyby i sám

věnoval z dálky i zblízka nadmíru bedlivou pozornost, jest už skoro po třicet roků mrtev.

Z té příčiny je tudíž víře skoro nepodobno, abych si byl jména na desce nezapamatoval, tak aby mne mohlo po letech v pravém slova smyslu překvapit, ba zarazit...

A přece tomu tak!

Před lety měla totiž deska ta pro mne a jednoho z mých tehdejších kamarádů význam zcela jiný nežli v okamžiku, když jsem se nad přečteným jménem pozastavil. Slouživalat' nám – ovšem jen, když jsme nebyli nikým pozorováni – za terč rovněž tak zajímavý jako tajemně lákavý.

Pamatuji se na okamžik, když kamarád „terč“ ten v pravém slova smyslu „odhalil“, nadmíru živě.

Poskotačivše kdysi za letního podvečera, kde a jak vůbec bylo možno, zastavili jsme se asi dvacet kroků přede zdi, do níž jest deska zasazena. Slunce bylo se již tak hluboko naklonilo k západu, že musilo v několika minutách zapadnouti.

Západ rděl se v růžové záplavě a vše kolem nás vrhalo dlouhé stíny.

Náhle kamarád ukázal rukou ku zdi s deskou a zvolal: „Vidíš?“

„A co mám vidět?“ optal jsem se, když jsem byl pohlédl naznačeným směrem a nic nápadného nepostřehl.

„Cožpak máš vlčí mhu?“ odtušil kamarád nevrle. „Tam u vrat – na zdi! – Na tej tmavomodrej měnivej tabulce! – Nevidíš tam – – tři zlaté hvězdy?“

Zadíval jsem se pozorněji; ale nepostřehl opět nic jiného nežli skoro čtverhrannou, úplně černou a bezlesklou desku z šíře i délky asi dvou stop.

„Cožpak ani teď nevidíš?“ ozval se po chvíli kamarád, když jsem neodpovídal.

„Nevidím!“

„Ah, tak!“ zvolal kamarád, jemuž napadlo, že nevidím bezpochyby proto, poněvadž stojím asi o tři kroky dále. „Pojď tedy sem, kde stojím já!“

Uposlechnuv, vstoupil jsem na jeho místo a pohlédl na desku ve zdi. Místo bezlesklé černé desky – spatřil jsem lesknoucí se měnivou desku tmavomodrou, na které se třpytily v jedné řadě tři zlaté hvězdy zvíci vlašských ořechů.

Třpyt jejich v tmavém měnivém modru byl tak zvláštní, že jsem nemohl očí odvrátiti.

Zatím mne kamarád obcházel, dívaje se jako já na desku.

„Teď zas já nevidím nežli černou tabulku – ať se dívám odkudkoli!“ pravil po chvíli tónem mírného podivení.

Měl pravdu.

Když však si vyměnil místo se mnou, viděl zase, kdežto pro mne třpytící se zlaté hvězdy v měnivém tmavomodrém poli pohasly.

Zvláštnost ta nás zajímala, aniž jsme si ji dovedli vysvětliti.

Teprve když jsme se k desce přiblížili a zkoumavě ji prohlíželi, shledali jsme, že povypuklé písmeny latinkou provedeného nápisu byly původně pozlaceny, ale že zlato ze všech již odprýskalo a toliko na třech písmenech v jediném slově – na dvou „o“ a na jednom „a“ zůstalo aspoň z části neporušeno, čímž písmena ta leskla a třpytila se v záři sluneční v podobě zlatých hvězd.

Zkoumati příčinu, pro kterou se i barva desky měnila, ani nás nenapadlo.

Prozkoumavše desku z blízka, chtěli jsme se zase baviti pohledem na třpytící se zlaté hvězdy; ale trvalo několik minut, nežli jsme našli místo, odkud to bylo možno.

Slunce právě zapadalo; skoro třetina žhavé koule byla již pod obzorem...

Vtom nad našimi hlavami cosi zaskřehotalo, a když jsme pohlédli vzhůru, spatřili jsme kavku, snášejíci se těžkopádně na zeď přímo nad desku, kterou jsme se bavili.

Usednuvši, zatřepetala křídly, a protáhnuvši se, začala s gravitními posuňky dobati zobákem do zvětralé a rozdrobené svrchní cihly.

„Počkej, ty černá dūro!“ zamumlal kamarád, v jehož očích zračilo se náhlé vzplanutí polokomického hněvu. „Možná, žes to ty, pro jejíž mládě bych se byl ondy na věži zabil...“

Poté střelhitě, a přece opatrně se shýbnul po nejbližším oblázku a mrštil jím po kavce.

Kámen zašviřel vzduchem.

K uchu mému zalehl dunivě zvonivý zvuk nárazu na kov, načež se na delší chvíli rozzvučely jemné tóny...

Současně se zvukem nárazu kavka těžkopádně vzlétla a toliko mírně hučivý, rychle se vzdalující šum jejích křidel splýval po několik okamžiků s tajemným zněním, podobajícím se tónům, jako by byl někdo v dáli v kovové struny harfy zasáhl.

Na místě, kde a v době, kdy se to stalo – za hlubokého podvečerního ticha na liduprázdném hřbitově malostranském, právě když všechny předměty kolem nás vrhaly v zakrvavělé záři zapadajícího slunce dlouhé a skoro příšerné stíny – působila na mne rozzvučevší se kovová deska nevyhlášeným kouzlem.

V prvním okamžiku jsem se zachvěl, jako bych byl zaslechl štkavý vzdech z hrobu. Hned poté však se mi zdálo, že to není povzdech bolesti a utrpení, nýbrž toužně jásavý a přece přitlumený vzdech nejsladší rozkoše.

Bezděky jsem napjal sluch, jako bych čekal i vyslovení zřetelných slov; ale tajemné tóny vlnily se večerním tichem v harmonickém souzvuku – brzo táhle, brzo chvějivě, ale vždy matněji, až konečně zavládlo kolem nás opět hluboké ticho.

I kamarád byl překvapen. I on zadíval se upřeně na desku a napjatě naslouchal.

Když pak tajemné rozzvučení doznělo, obrátil se ke mně s lako-
nickou otázkou:

„Slyšels?“

Přikývl jsem.

Ale vtom už se byl kamarád opět shýbnul pro nejbližší kámen a mrštil jím poznovu po desce.

Kámen narazil sice na desku i tentokráte. Než místo jemného rozzvučení, podobného zvukům eolské harfy, zalehl k mému uchu zvuk prozaický – jako když kusem dřeva udeříš o tlustý plech – a skoro v nerozdílném okamihu zase utichnul.

„Co to?“ obrátil se kamarád ke mně.

Pokrčil jsem ramenoma.

„Ah, tak!“ zvolal soudruh, jako by mu byla napadla pravá příčina. „Jdi a dívej se, kam musí kámen narazit, aby se tabulka rozzpívala!“

Popošel jsem tudíž skoro až k desce a díval se ze strany pozorně na ni. Kamarád, nasbírav zatím oblázky do jedné ruky, začal – experimentovat.

V jedné minutě letělo přes deset kamenů směrem ku kovové desce.

Některé přelétly přes nízkou zeď, jiné vrazily do zdi, až se kus malty odlouplo.

Toliko tři neminuly se cíle, narazivše na desku; ale ani po jediném nárazu deska se nerozzpívala.

Kamarád opakoval týž experiment ještě jednou; leč s touže bezvýsledností.

„Eh, nechme to!“ vzkřikl konečně rozmrzen; ale přece mrštil po desce ještě jedním kamenem, kterýž – jak jsem zcela určitě viděl – narazil na prostřední pozlacené „o“ nápisu, a deska se opět rozzvučela jako poprvé.

Stoje skoro těsně u desky, slyšel jsem tajemné rozzvučení zřetelněji.

Náraz byl skřípavě pronikavý, skoro odporný, takže jsem mimoděk o krok couvl; ale další dojem byl týž jako poprvé, jenže ztichlým vzduchem tetelící se tóny zněly zřetelněji a déle, nežli když jsem je slyšel z dále asi dvaceti kroků.

Naslouchal jsem tak napjatě, že jsem skoro ani nepostihl, kdy tajemné znění náhrobní desky utichlo.

Teprve, když kamarád přiběhl, abych mu ukázal, oč musí na kovové desce kámen narazit, aby se rozzvučela, obrátila se pozornost má zase k desce samé.

Chvíli stáli jsme s kamarádem před deskou, prohlížejíce ji a snažíce se přečísti nápis. Některá slova jsme si přečetli; ale žádné z nich nemělo pro nás významu. Nerozuměliť jsme kromě křestnímu jménu „Ignatio“ žádnému slovu, protože byl nápis v jazyku nám nerosozumitelném.

Myslím, že nemusím ani dodati, že bavívali jsme se nyní s kamarádem „zpívající náhrobní deskou“ vždy, kdykoliv se k tomu naskytla příležitost.

Pokaždé hledali jsme také místo, z kterého by bylo lze pozorovati v záři sluneční se třpytící tři zlaté hvězdy; ale nevyslídili jsme místa toho prodlení skoro celého měsíce nikdy jindy nežli bezprostředně před západem slunce.

Asi po měsíci však jsme místa toho, ačkoli jsme si je byli z opatrnosti označili zvláštním kamenem, k nemalému podivení více nevypátrali. Necht' jsme se postavili v místě, odkud jsme předtím vídali v měnivě temně modrém poli všechny tři zlaté hvězdy zcela zřetelně, kamkoliv, odnikud neviděli jsme nežli zcela střízlivou bezlesklou černou plochu.

Bavívali jsme se tudíž zatím pouze házením do náhrobního terče. Úkol házení převzal však vždy kamarád, který jako hrobníkův synek byl na hřbitově až k profánnosti zdomácnělý, kdežto já, dušička nepoměrně bázlivější, spokojil jsem se pouhým nasloucháním, kdykoli kámen šťastně narazil o prostřední pozlacené „o“ nápisu, což stalo se ovšem jednou z dvaceti a více pokusův.

Přirozenoť, že počínali jsme si při tom svrchovaně opatrně, by nás nikdo nepřistihl.

Před každým pokusem buď kamarád, nebo já, neb oba jsme se rozhlédli, není-li někdo nablízku, a teprve když jsme se přesvěd-

čili, že nás nikdo nepozoruje, zašviřel kámen kamarádem hozený vzduchem.

Zanedlouho překazila nám zábavu tu podzimní a zimní nepohoda.

I pokračovali jsme v ní pak až teprve z jara následujícího roku a prodlením celého léta. Aspoň vždy, kdykoli mne kamarád na hřbitov vyvábil nebo kdykoli jsem tam zaskočil z vlastního popudu.

Než jaké bylo naše podivení, když kdysi za parného letního podvečera krátce před západem slunce vyslídili jsme poznovu místo, z něhož bylo lze lesknoucí a třpytící se zlaté hvězdy v měnivě temnomodrém poli pozorovati.

Nemajíce pro tuto zvláštnost žádného vysvětlení, bavili jsme se nyní po nějaký čas opět buď díváním na zlaté hvězdy, nebo donucováním kovové náhrobní desky k tajemnému zpěvu.

Po několika týdnech však se znovu opakovalo, co jsme byli již před rokem zpozorovali: přes nejbedlivější a nejsvědomitější hledání nemohli jsme totiž už vyslíditi místa, z něhož bylo by lze zářící tři zlaté hvězdy zhlédnouti.

Tentokráte nás to již nepřekvapilo.

Hledali a pátrali jsme sice bedlivěji a opatrněji nežli před rokem; ale marně.

A teprve asi po roce, a sice opět v plném létě opakovalo se, o čem jsem se byl právě zmínil.

Nemohu zamlčeti, že nás toto mizení a opětné objevování jedině vhodného stanoviska k pozorování zářících hvězd naplňovalo nemalým podivem a že jsme o něm často mluvili a všelijak si je vykládali.

Přirozený výklad však nám nanapadnul. Není tudíž divu, že vše působovalo na mne začasté kouzlem skoro až pohádkovým.

Po třech letech, prodlením kterýchž jsme se byli vypravovaným způsobem asi dvěstěkrát pobavili, byla nám „zábava“ ta překažena. Byliť jsme starým hrobníkem, kamarádovým otcem, přistiženi při

skutku a bylo nám oběma pohroženo tak významně, že ani nepoměrně smělejší a jinak dosti vzdorovitý kamarád neodvážil se již dalšího pokusu donutiti kamenem kovovou desku náhrobní k tajemné zpěvomyšlce.

V létě třetího roku bavívali jsme se, když jsme se na hřbitově sešli, již jen hledáním místa, z něhož bylo by lze zlaté hvězdy postřehnouti.

Pamatuji se zcela určitě, že podařilo se nám to posléze na počátku měsíce června. Jelikož však hříčka ta působila jen na jediný náš smysl, na zrak, kdežto dříve v nepoměrně zajímavější míře zaujat byl také sluch, není divu, že nás vše zanedlouho skoro omrzelo.

Na sklonku měsíce července vyslídili jsme tajemné místo naposled. Když pak jsme ho v následujících dnech více nevypátrali, nepodivili jsme se sice již ani dost málo; ale experimentův svých už jsme společně ani v tom, aniž v onom směru více neopakovali – – –

Od té doby minulo, jak už jsem byl připomenul, bezmála půl století.

Přiznám se, že jsem si prodlením doby té vzpomenu na hříčku tu častěji; ale nikdy tak živě a s takovým zájmem jako v okamžiku, když jsem se po mnoha letech zase jednou octnul na hřbitově, a zastaviv se pouhou náhodou před starou náhrobní deskou, přečetl na ní jméno – *Ignatio Cornova* a z latinského nápisu vyrozuměl, že muž ten, jehož hrob byl už dávno srovnán se zemí, zemřel dne 7. července 1822.

Co tají jméno to v ohledu kulturním, jest dnes i většině inteligence české skoro pohádkou. Upadlť již dávno skoro v úplné zapomenutí. Jenom kulturní historik probírající se v starých památkách z konce minulého a ze začátku našeho století povšimne si někdy jména toho i jeho významu a připomene je zpravidla lapidárně několika slovy v tento smysl:

Že to byl muž vpravdě osvícený, povaha ryzí a neúhonná netoliko jako člověk, nýbrž i jako učenec a učitel...

Že to byl přes jisté pozatemnění logického rozvoje duševního přece jen jeden z oněch vzácných pionýrů nejryzejší etikou i humanismem provanuté kultury, kteří pérem i živým slovem snažili se mládež vysokých škol pražských nadchnouti k životu ryze lidskému v nejširším slově těch smyslu...

Že to byl historik, kterýž – ačkoli Němec, a tudíž také v jistém vzhledě germanizující nástroj za dob císaře Josefa II. i později – přilnul k velkolepým dějinám národa českého s onou nestranností a s oním zanícením pro pravdu, bez kterýchž jest bádání historické pouhou šalbou...

Stál jsem tudíž před náhrobní deskou muže, jehož jméno vzbuzuje u znalce kulturních dějin hlubokou úctu, a s trpkostí i žalem jsem si připomenul, že náhrobní deska ta sloužívávala kdysi kamarádu mému za terč a mně k dětinné zábavě.

A jak tak stojím před hrobem se zemí vyrovnaným a hroužím se v dávné vzpomínky, napadá mi tak mnohé, co nemá skoro pro nikoho zajímavosti, ale co zdá se mi býti aspoň v jistém vzhledě tak charakteristickým, že to reprodukuji.

Připomenulť jsem si, čím mi hřbitov ten býval druhdy, když jako malý hošík octnul jsem se na něm o dušičkách v průvodu matky poprvé, a nebylo na něm rovu, na němž bych byl mohl zapáliti svíčku – a čím se mi stal prodlením let...

Připamatoval jsem si, čím mi býval, dokud jsem ještě na vlastní oči neviděl nikoho umírat, dokud jsem ještě nikoho neprovázel na poslední jeho cestě a neslyšel příšerné dunění hrud na rakev bytosti drahé nebo třeba jen známé – čím mi býval později, kdy jako dospívající jinoch kochával jsem se v meditacích o poezii hrobu a toužil vníknouti v jich domnělé tajemství, naplňující nezkušenou duši posvátnou hrůzou – a čím jest mi nyní, kdy „tajemství hrobu“ není mi už dávno záhadou; když už se nenamáhám „řešiti“ domnělé „problémy“ lidské fantazie, tedy pouhé fantomy; kdy přestav s rezignací na přirozené hranici lidského poznání, neodvažuji se žádných pokusů

vniknouti v zámezí lidským smyslům nepřístupné – – – krátce, když už jsem dávno nezvratně přesvědčen, že hrob není ničím jiným nežli místem, v němž se mrtvé tělo v původní prvky rozpadává...

A podivno!

Přes tyto truchlivé meditace se mi zdálo, jako bych byl doposud tímže bezstarostným hochem jako druhdy.

Byl to ovšem jen klam okamžitého rozcitlivění. I bylo mi tak milo, tak nevýslovně svěže, jako člověku procitnuvšímu z tvrdého sna. Nenamáhal jsem se iluzi tu zaplašiti...

Po chvíli však jsem maně nadzvedl k prsoum nakloněnou hlavu, a zrak můj zakroužil po hřbitově.

Bylo to totéž podlouhlé, nízkou zdí ohraničené prostranství v údolí, jež tvoří na jihu strmá, jen sporým křovím a jednotlivými stromy porostlá stráň, na severu pak nejnižší úbočí vysočiny bělohorské – slovem týž zádumčivý i poetický hřbitov, jak jej znám déle půl století.

Zrak můj především utkvěl na největším pomníku na volném prostranství uprostřed hřbitova na mohutném stupňovitém pedestalu, ohraničeném železným zábradlím, na němž jest v nadživotní velikosti socha klečícího církevního hodnostáře v řasnatém taláru – s rukama nad knihou na kamenném pulpitu sepjatýma – s tváří obrácenou k východu, a tak povztyčenou, jako by mrtvý zrak kamenné sochy hroužil se v blankyt oblohy...

Z pomníku toho sesmekl se zrak můj k nejzazšímu konci hřbitova směrem k východu, kde nad husté koruny vysokých stromů bělal se prostý, skoro řádní kostelík bez okras architektonických i uměleckých a vedle něho nevysoká štíhlá věž s černou jehlanovitou střechou...

Hned poté – ale skoro bez interese – zakroužil zrak můj po celém hřbitově.

Všude táž temná nebo brčálovitá zeleň stromů, keřů a tráv, z níž tu a tam vystupují známé mi náhrobky – táž široká a rovná hlavní

cesta, vedoucí od kostela k západu – tytéž užší, místy zahnuté cesty postranní – týž nízký prostý domek hrobníkův u hlavního mřížového vjezdu a táž stará příšerná kostnice poblíž místa, kde právě stojím...

Slovem – na pohled skoro vše, jak bývalo – aspoň bez značných změn.

A přece již v bezprostředně následujícím okamžiku jsem postřehl, jak nápadně liší se nynější fyziognomie hřbitova od někdejší.

Prodlením asi dvou decenií, co jsem nebyl hřbitov navštívil, všechny stromy zmohutněly, všechny keře, smuteční vrby a zá-
dumčivé tůje zhoustly...

Popošel jsem tudíž několik kroků, bych mohl přehlédnouti aspoň onu část hřbitova, kde bývalo před lety stromoví jen poskrovnu, a kde i nyní jen osamělé tůje, jednotlivé vrby a šeříkové i jiné keře a stromy zamezovaly mi právě pohled do dálky.

Než již první pohled mne zarazil.

Místo dlouhých druhdy řad různotvarých hrobů a takových též křížů a pomníků spatřil jsem v zarůžovělém jasu k západu nachýleného slunce celé záhony nejrůznějších květin v plném květu, z nichž jen tu a tam vyčníval nad osamělým hrobem nějaký kříž nebo pomník.

Pokud jsem mohl dohlédnouti, skoro nic nepřipomínalo místa, kde bylo už tolik tisíc lidských těl zpráchnivělo a doposud ještě v prach se rozpadá. I těch několik křížků a náhrobků mezi smutečnými vrbami a zá-
dumčivými tůjemi, i tu a tam kmitající matné světélko na některém hrobě, ano i hroby samy, vůbec vše, cožkoli mi druhdy vyluzovalo pocit tklivé a dumavé truchlivosti, připadalo mi v bujné i tmavé zeleni a v nejpestřejších barvách celých záhonů kvítí, vynučeného a rozkvetlého na hrobech již úplně se zemí vyrovaných, jako zbytky zvetšelych a znenáhla se drobících bizarních okras starých šlechtických parkův, jež sloužily jen rozkoši a nejsladším hříchům záletného panstva...

Chvíli jsem stál jako před zjevem naprosto nevysvětlitelným.

Věděl jsem sice již dávno, že i toto zádumčivé místo mrtvých zasvěceno jest smrti; věděl jsem, že již asi po čtvrt století neposkytuje se na něm nikomu místa k věčnému odpočinku a že nikoli z piety ku prachu mrtvých, nýbrž z více méně podezřelých ohledů na zámožné žijící příbuzenstvo popřává se některým mrtvým ještě jistá lhůta – přes to vše neubráníl jsem se lehkému zamrazení.

Pomyšlení, že vyčkává se jen příchodu nových generací, které už nebudou mít žádného nebo jen pranepatrného interestu na všech těch bytostech, jejichž těla zde byla zetlela; že čeká se s mrazivou lhostejností, až památka všech těch mrtvých vyhyne; až nebude buď nikoho, nebo skoro nikoho, kdo by si kohokoliv z nich připomínal s pietou, s jakou jsme uvykli připomínati si nenahraditelnou ztrátu svých milých i nejdražších – krátce pomyšlení, že octl jsem se na hřbitově vymírajícím, rozvířilo v duši mé chaos myšlenek i citů.

Snad ještě nikdy nepochopil jsem význam slova „pomíjivost“ v celém jeho hrozném a zdrcujícím dosahu jako tentokráte – a srdce sevřelo se mi křečovitou bolestí...

Čím jsi, člověče – ty hrdý, pyšný nebo skromný tvore s veškerými svými vznešenými i nízkými snahami, s veškerou vášní a bojovností, s veškerou palčivou nebo třeba jen mírně rozhřívající touhou po štěstí a slávě, ať již efemérní, nebo posmrtné – čím jsi, když – jako zde – s tutlanou nebo i netajenou nedočkavostí čekáme, až v nových generacích vyhyne neb aspoň vychladne veškerá pieta k tvému prachu?

Jaké přívaly vzdechů a křečovitého pláče slyšely ty staré stromy a keře – jaké proudy trpkých i nejtrpčích slz vpila tato půda od okamžiku, co byla zasvěcena nejvšednějšímu, a přece tak tajemnému úkolu svému?

A kolik jmen ze všech těch tisíců, k jejichž hrobům putovali skoro po celé století aspoň ti, kterým se památka mrtvých nevytratila z paměti – zachová se v paměti příštích pokolení, až slzami

prosáklá půda ta odevzdána bude po dalším čtvrtstoletí účelu profánnímu?

Náhle jako blesk vyhoupla se z chaosu povšechných reflexí skoro přílišně mrazivá myšlenka subjektivní.

Napadlot' mi, že přečkav již několikero generací, ploužím se sám už dávno světem v nehrubě vábné podobě kmeta – a přes to, že jsem doposud ještě každým okamžikem ochoten pustiti se v jakýkoli matohlavý rej mládí, patřím přece již do kategorie lidí, kteří mají svrchovaný čas vypořádati se s životem a připravit se na katastrofu závěrečnou.

A jako vždy, když nám neúprosnost logiky vmetne do duše jiskru nejžhavější: já bezděky prudce se pohnuv a pohodiv lehce hlavou, zaměřil jsem nazdařbůh mezi kypré a svěží záhony květin na místě se zemí srovnaných rovů.

Prošed několika záhony, zahlédl jsem z květin a trávy vyčnívající známý šeříkový keř, pod kterýmž byly už před dávnými lety zpráchnivěly kosti útlého stvořeníčka – sestřina dítě – nad jehož hrobečkem jsem si byl jako malý hošík v životě svém po prvé use-davě zaplakal...

Po rovečku nebylo již památky. Keř však byl doposud svěží – hlavní peň podobal se skoro kmenu dosti silného stromu; ale místy již byl vyhnílý, takže první prudký vichr mohl jej sklátiti a vyvrátiti a zničiti tak poslední památku...

Postál jsem před keřem jen několik okamžiků.

Cítě, že při pohledu na prostinkou tuto upomínku na první můj hluboký žal dětský vkrádá se mi i po tolika letech ještě slza do oka – prudce jsem se obrátil a rychle, jako bych prchal po spáchaném trestuhodném skutku, opustil jsem vymírající hřbitov...

* * *

Což však platno prchati z místa, jež v nás bylo vzbudilo trpce bolestné myšlenky, když nás pronásledují vlastní jejich původkyně: vzpomínky.

Po nějaký čas – aspoň na cestě k domovu – jsem vzpomínkám přece unikl.

Živý ruch po ulicích, tu a tam nějaká všední, a přece nápadnější neobvyklost nebo zvláštnost upoutaly moji pozornost.

Nicméně, když jsem po západu slunce octl se doma sám a sám a po dávném zlovyku chtěl zahájit noční práci, přihlásily se mimořádně vzbuzené vzpomínky ku svému právu.

Před duševním zrakem mým počala se vyhupovati dlouhá řada všech těch milých i nejmilejších přátel, s kterýmiž jsem býval druhdy v nejdůvěrnějších stycích; všech těch známých i poloznámych, s nimiž jsem se setkával jen nahodile; všech těch bodrých, veselých, ba i bujných kumpánů, s nimiž jsem byl strávil mnohý večer, ba i mnohou noc v bezstarostném veselí; slovem celý kaleidoskop osob, s kterýmiž v životě nikdy se již nesetkám...

Zanedlouho začal jsem si připomínati i jména a více méně matné siluety podob duševních heroů různých národů, jejichž zápasy, úspěchy a začasté i útrapy a strasti jsem byl po léta s největším zájmem sledoval...

A to vše vířilo a proplítalo se v obraznosti mé chaoticky s úžasnou rychlostí.

„Armáda – nepřehledná, obrovská armáda mrtvých!“, hučelo mi duší; ale z nepochopitelné příčiny jaksi chladně, ba ledově...

Přirozenoť, že všechny tyto představy a vzpomínky kroužily skoro výhradně v ovzduší pomíjejícínosti a že posléze myšlenky mé vrátily se zase k původnímu zřídлу abnormální této nálady – k vymírajícímu hřbitovu.

Před duševním zrakem mým vyhoupla se nová řada hřbitovných episod, jichž jsem byl před lety buď očitým svědkem, nebo docela účastníkem.

Zaznamenávám z nich aspoň jedinou, která jest v jisté, ovšem jen pranepatrné souvislosti se zapomenutým hrobem exjezuity Cornovy.

Druhdy tak tajemná kovová deska nad hrobem tím netajila však nyní pro mne již žádné záhady.

Vše, co mi bývalo druhdy tak podivné a nevysvětlitelné, bylo zcela přirozené.

Hřbitovní zeď s náhrobní deskou jest totiž obrácena k severozápadu, a sice tak, že sluneční paprsky dopadati mohou na zeď, a tudíž i na samu desku jenom krátce před západem slunce v nejparnějším létě, když slunce zapadá, abych tak řekl, nejseverněji. A i tak dopadají paprsky sluneční na desku šikmo, čímž jest podmíněn veškeren optický klam, jenž mne druhdy tak překvapoval.

Asi před půl stoletím byla ještě kovová deska, nyní ovšem již zrezavělá, skoro úplně černá a bez lesku.

Byla-li však ozářena šikmo dopadajícími paprsky k západu nachýleného slunce, jevila z jisté vzdálenosti, vlastně z určitého bodu místo bezlesklé barvy černé jemně se lesknoucí měnivou barvu tmavomodrou.

Tot' celý zázrak.

Neméně přirozeny byly i tři zlaté hvězdy zvíci vlašských ořechů, jež jsme s kamarádem za připomenutých již okolností vídali.

Povypuklé písmo náhrobní desky bylo totiž původně pozlaceno. Prodlením bezmála tří desítiletí zlato skoro ze všech písmen více méně nápadně oprýskalo.

Následkem toho leskla se v plné záři sluneční toliko tři písmena ve jméně „Cornova“ – obě „o“, jakož i „a“ kterýmž jméno končí – na nichž se bylo zachovalo nejvíce zlata a jež nejen svou zřetelností, ale i okrouhlým tvarem svým napomáhala hvězdovitému tvaru zlatého reflexu.

Rovněž tak přirozeným bylo domněle tajemné znění kovové desky.

Záviseloť, jak jinak ani býti nemůže, jednak od zvláštního zasazení, popřípadě snad i porozviklání desky, jednak od nárazu kamene na určité místo.

Kámen musil totiž naraziti na prostřední z tří zlatých hvězd, tudíž na pozlacené „o“ skoro uprostřed jména „Cornova“.

Narazil-li na kterékoli jiné místo, vydala deska místo déle trvajícího harmonického znění zcela prozaický zvuk přerývaně drsný a křáplavý, trvajíc jen několik okamžiků.

Tedy nic, pranic nepřirozeného nebo nevysvětlitelného.

Charakteristické však jest, že po celou tu dobu, co jsem s kamarádem desce té věnoval pozornost, aniž kdy jindy, když jsem později na hřbitov docházel, nezastavil se nikdy nikdo před deskou, nežli – jednou...

Nevím, bylo-li to r. 1850 nebo o rok později; ale pamatuji se, že bylo neobyčejně parné odpůldne, když kamarád po škole prál: „Přijdeš se strefovat?“

„Přijdu,“ odpověděl jsem, ačkoli jsem sám nikdy neházel – a v hodině byl jsem na hřbitově.

Pro sálavé vedro nebylo na hřbitově živé duše. Byla tedy nejvhodnější doba.

Avšak sotva kamarád nasbíral několik oblázků a postavil se do pozice, by hodil prvním kamenem, upoutalo pozornost naši nápadné hrčení kočáru po silnici, vedoucí podle hřbitova, což bylo v tu dobu v oněch místech vzácností.

Sotva však jsme se poohlédli, veběhli otevřeným hlavním vjezdem dva určení a zaprášení panští běhouni skoro až k monumentálnímu pomníku uprostřed hřbitova, kde stanuli a těžce oddychujícíe stírali si kapesními šátky pot.

Po malé chvíli přihrčel i panský kočár, tažený čtyřmi upěněnými vraníky, a zastavil taktéž skoro u pomníku.

Lokaj, stojící, jak bylo tehdy u panstva módou, na širokém stupátku za vozem, seskočil střelhbítě dolů, a přiskočiv ku dvířkám kočáru, jediným chvatným mávnutím ruky je otevřel.

Z kočáru vystoupil za přispění lokaje nějaký staroušek ve vojenské uniformě...

„Koukej! Nákej jenerál!“ upozornil mne zcela zbytečně kamarád.

Byl-li to skutečně jenerál, a od jakého pluku, nevím; neměť jsem tehdy pro tyto odstíny společnosti lidské žádného porozumění.

Dle toho, co mi utkvělo v paměti, soudím, že to byl buď plukovník, nebo vyšší nějaký hodnostář od genie.

Byl to sice muž vysoké postavy, ale přihrbený, a přes to, že se mi fyziognomie jeho vznáší před duševním zrakem již jako v mlze, zdá se mi, že se neodchýlím příliš od pravdy, dím-li, že to byla drsná, osmahlá a vráskovitá tvář stařečka nejméně osmdesátiletého.

Avšak kmet nepoutal pozornost moji nežli několik vteřin; neboť hned po něm vystoupila z kočáru rovněž tak pomalu a opatrně a za pomoci lokaje postava – komická.

Podivínský kokrhel, v němž vězela hlava drobné ženské postavičky, oblečené v černý nějaký hábit, působil neodolatelně komicky. Tvář však byla zahalena hustým černým závojem.

V prvním okamžiku mi napadlo, že to jeptiška a nejspíše také nějaká stařenka, což zdálo se dotvrzovati veškeré její chování, hlavně pak gravitétní chůze, když učinila první kroky, a ještě více těžkopádná gesta, když se rozhlédla kolem a nadzvednuvši hlavu ukázala pravou rukou na pomník, u něhož stála, jako by se staříčkého soudruha pouhým posuňkem na něco dotazovala.

Tázaný přikývl jen hlavou, a nabídnuv komické dámě ruku, vedl ji pomalu, co noha nohu mine, před pomník.

Zde se oba zastavili.

Chvíli se dívali oba upřeně vzhůru – na pomník, jako by čekali, brzo-li i socha pomníku skloní k obloze povztýčenou hlavu a zadívá se dolů na ně. Poté dáma pomalu a opatrně poklekla před pomníkem na zem a požehnávši se křížem sepjala ruce k modlitbě.

Staříčkový soudruh stál podle ní poněkud přihrben a možná, že i on se v duchu modlil.

Po několika minutách, když dáma vyňala z kapsy modlitební knihu, naklonil se k ní a něco jí pošeptal.

Přikývla hlavou, načež otevřela knihu a zadívala se do ní.

Stařec plíživě poodstoupil a podíval se mlčky na lokaje, kterýž v uctivé vzdálenosti několika kroků čekal na každý pokyn. Lokaj úslužně přikývl a pronesl šeptmo několik slov, načež oba – lokaj, jako by ukazoval cestu, pán pak, jako by se dle toho řídil – zaměřili směrem k místu, odkud jsme je s kamarádem pozorovali.

Poodstoupili jsme a k nemalému podivení jsme po chvíli seznali, že lokaj vede staříckého pána svého k desce, která nám sloužila za terč.

Dívali jsme se tudíž nyní zpozvdálí brzo na staříckého vojáka s lokajem, brzo na klečící a do modlitební knihy upjatě se dívající dámu před pomníkem.

Ale ani tam, ani zde nedělo se pranic nápadného, neřkuli neobvyčejného.

Stařec stál mlčky, dívaje se upřeně a snad zamyšleně na desku, dáma pak klečela bez pohnutí jako socha.

„A tam je snad taky někdo pochován?“ optal jsem se šeptmo kamaráda, ukázav instinktivně nenápadně na pomník.

„A to ty nevíš?“ zadivil se kamarád, jako by nebylo ani možno, by to někdo nevěděl. „Vždyť je to hrob a pomník knížete pasovského...“

„Na pomníku však je nějaký kněz,“ namítnul jsem.

„Nu, kníže pán byl biskup,“ vykládal ochotně přitlumeným hlasem kamarád. „Byl prej to, jak tatínek povídal, poslední kníže biskup pasovskej a zemřel na Cibulce – tam za Košířemi, víš? Tatínek ho pochovával, když bylo tatínkovi asi dvacet let, a teď už je mu pětapadesát... Ale tady u nás – pod tím pomníkem je prej pochované jenom srdce – rozumíš? – jenom srdce...“

„A jak se jmenoval – nevíš?“ optal jsem se skoro bez zájmu.

„Ah, vím, vím!“ odušil kamarád. „Leopold – počkej, však já si vzpomenu! – Leopold – hrabě nebo kníže –“ a teprve po chvíli doložil – „Thun-Hohenstein.“

Vtom však se před pomníkem klečící dáma skoro prudce vztýčila a odhrnuvši závoj zadívala se upřeně na sochu klečícího biskupa pasovského na pomníku.

Teprve nyní jsem ze vzdálenosti asi patnácti kroků postřehl, že to není žádná vetchá matróna, nýbrž mladičká, sotva dvacetiletá dívka. Tvář její však byla jako z vosku – ztuhlá a příšerně bílá.

I tato fyziognomie vznáší se nyní před duševním zrakem mým již jen jako v mlze.

Kromě uvedeného pamatuji se jen ještě na černé obočí a černé jiskrné oči, jež k nám po chvíli pohlédly plaše jen jednou, načež se zase upřely upjatě na sochu na pomníku.

Po několika minutách postřehl i staříčkový vojín před náhrobní deskou Cornovovou, že se dáma již nemodlí, a zaměřil volným krokem k ní.

Když to dáma zpozorovala, vykročila jaksi pozaleknuta, přičemž jí modlitební kniha vypadla z ruky. Shýbla se pro ni ruče, aniž by byla k zemi pohlédla, načež volným krokem ubírala se v ústrety staříčkému pánu.

Setkavše se, vyměnili šeptmo několik slov.

Pán podal dámě rámě a uvedl ji ku kočáru, kde čekal již lokaj u otevřených dvířek. Přispěv dámě i pánovi při vstupování do kočáru, zavřel dvířka a vyšinul se za kočár.

V okamžiku, když se kočár hnul, vyběhli i oba běhouni, kteří vše to od vjezdu na hřbitov pozorovali, ze vrat a v několika okamžicích vyjel i čtyřspřežní kočár ze hřbitova.

Bezúčelnou zvědavostí puzeni pospíšili jsme i my, jediní svědkové prostinké této scény, před hřbitov; ale nežli jsme doběhli před vrata, byl kočár již asi pět set kroků ode vrat.

Nevidělit' jsme nežli mocné kotouče silničního prachu valící se za kočárem, ujíždějícím úprkem směrem k Smíchovu.

„A co teď?“ optal se po chvíli kamarád.

„Mně se chce domů.“

„Jdi si tedy!“ dáno mi nevrle v odpověď.

A tak jsme se rozloučili.

Druhého dne ráno byl jsem ve škole dříve nežli kamarád. Když přišel i on, běžel přímo k mé lavici.

„Heč, já něco mám!“ chlubil se.

„A co?“

„Až po škole – venku na ulici...“

„Ale co to je?“

„Uvidíš!“

Více jsme o věci té nemohli mluvit, poněvadž vcházel právě do školy pan učitel.

Když pak bylo po vyučování a žactvo se vyhrnulo před školu, stál kamarád před hloučkem spolužáků a něco jim ukazoval. Když jsem se přiblížil i já, prál: „Podívej se! Tohlenc ti chci ukázat!“

Postaviv se proti slunci, zašermoval mi pěstí pravé ruky přímo před očima.

„Nevidíš?“ optal se s důrazem.

„Co bych měl vidět?“ odušil jsem.

„Koukej tedy na mou ruku!“

Poté experiment opakoval. Na okamžik přidržel mi pěst k očím, pak ji prudce odtrhl a několikrát zavrtěl před mýma očima pěstí proti slunci.

Tentokrát jsem skutečně postřehl cosi zvláštního, ba neobvyčejného. Zdáloť se mi, jako by byly z kamarádovy pěsti vyšlehly tři žhavé jiskérky.

„Co to?“ uklouzlo mi.

„Tři zmrňavělé zlaté hvězdy – tedy tři žluté hvězdky!“ zasmál se kamarád.

„A kdes k nim přišel?“

„Vyloup jsem je z naší náhrobní desky na svatém poli,“ vysvětloval kamarád, potutelně se usmívaje a s důrazem na slovo „naší“, načež otevřel pěst.

K nemalému podivení svému spatřil jsem v jeho ruce na několika složený kus papíru.

„Vždyť je to jen kus papíru!“ připomenul kamarád sebevědomě, podáváje mi papír.

Vzal jsem papír do ruky, rozbalil a prohlížel. Bylo to skutečně jen kus starého, poněkud drsného popsaného papíru.

„A to vydává jiskry?“ ozval jsem se, když jsem byl papír prohlédl a pranic na něm nepostřehl, čím bych si byl mohl vysvětliti vyšlehnutí jiskřinek.

„Vždyť jsi přec viděl – ne?“ vece kamarád. „Dej sem – ukážu ti to ještě jednou!“

Poté rozbalený papír zase složil na osmero, a vzav jej do pravé ruky tím způsobem, že mu okraj povykukoval mezi dvěma prsty v pěst zatáté ruky, zavrtěl pěstí proti slunci před mýma očima.

Teprve nyní jsem postřehl, že tři žhavé žluté jiskérky vyšlehly z okraje papíru mezi kamarádovými prsty, a vytušil tak tajemství aspoň částečně.

Když jsem na to upozornil, vysvětlil nám kamarád ostatní. Rozbaliv složený papír, ukázal jej mně i ostatním spolužákům sám.

Byl to ve dví přetržený nějaký dopis psaný švabachem na zažloutlém papíru, jehož okraje byly původně zlaceny. Pozlacení bylo však již oddoleno až na tři místečka na hořejším okraji, takže když se tímto okrajem zamávl proti slunci, zaleskla se pozlacená místa, jako by z nich rovnoběžně vyšlehly tři žhavé jiskřičky.

Vysvětlení to nikoho z hochů seskupených kolem experimentujícího kamaráda nepřekvapilo.

Naopak – skoro všichni dali různým způsobem najevo svou nespokojenost, že je záhada tak prostinká, a v několika okamžicích rozprchli se na všechny strany.

„A kdes to vzal?“ optal jsem se kamaráda, když jsme i my dva zaměřili loudavě k domovu.

„Našel jsem to včera večer před pomníkem knížete biskupa pasovského,“ odpověděl kamarád ledabyle; ale úšklebně dodal: „Nejspíš to tam ztratila ta černá maškara s tou voskovou barvou. Nejspíš jí to vypadlo z modlitební knížky, když ji upustila na zem.“

Kamarádův surový úšklebek dotkl se mne tak nemile, že jsem šel mlčky vedle něho.

„A co s tím budeš dělat?“ ozval jsem se po chvíli bez jakéhokoli zájmu.

„Nu, co bych s tím dělal? Až si pohraju, zahodím to!“

„Dej mi to!“ připomenul jsem, aniž bych si byl vědom, proč ta slova pronáším.

„I tu máš! Mám to zahodit zejtra nebo dnes.“

A tak putoval zbytek starého dopisu z kamarádovy čítanky do mé vlastní.

Pokusil jsem se doma i jinde provést se zbytkem zlaté ořízky experiment několikrát; ale nepřekvapil jsem nikoho, ba zdálo se mi, že každý, před kýmkoli jsem se produkoval, pokládal to za titěrnost prvního řádu.

Není tudíž divu, že mne experimentální „vyrábění“ zlatých jiskřiček v několika málo dnech omrzelo a že jsem i papír pohodil.

Asi po pěti nebo šesti letech, když už jsem měl vyvinutější smysl pro písmo a vyznal se také v němčině, našel jsem list ten náhodou mezi starými explikami z druhé třídy.

Přirozeno, že jsem mu tentokráte věnoval větší a bedlivější pozornost, nežli když jsem se stal jeho vlastníkem.

Než ani tentokráte neshledal jsem na něm pranic zvláštního.

Byly to pouze asi dvě hořejší třetiny dopisu, psaného na prvních třech stránkách listovního papíru velkého formátu.

První dvě stránky byly v celém dopise patrně popsány úplně; třetí pak jen asi do poloviny, kde list končil prostým podpisem „Joseph“.

Poslední stránka byla prázdná.

V tu dobu uměl jsem již obstojně německy a mohl si list také přečísti.

Obsah úryvků neudělal na mne bezpochyby buď žádného, nebo pranepatrného dojmu. Neboť když jsem si po půl století po návratu

svém z vymírajícího hřbitova v úplném osamotnění vypravovanou právě dětskou příhodu i dopis ten živě připamatoval, nepamatoval jsem se na jiné, nežli že to byl list psaný nějaké dívce buď jejím otcem, učitelem, nebo pěstounem a že v něm dávána adresátce dobře míněná nějaká pedagogická ponaučení.

Však právě tento poslední moment vzbudil v abnormální duševní mé náladě zvláštní druh zvědavosti.

Napadloť mi, že člověku mého věku, kterýž si byl právě tak neobyčejně živě připamatoval svou i jiných pomíjejícnost, nemusí snad býti bez útěchy nahlédnouti do pedagogického receptu, jež byl neznámý, dávno již mrtvý pedagog dal jaksi jako rukověť života do vínku mladistvé ženské bytosti, která se byla bez pochyby již také s životem rozžehkala.

Přiznám se, že mne skoro současně opanovala i skepse a že jsem místo útěchy očekával spíše omšenu pedagogickou frazeologii.

Ale zvědavost má byla tak intenzivní, že jsem se ihned pustil do hledání starého dopisu.

U spisovatele, živícího se výtěžkem svého péra, kterému už jest každý lístek papíru více méně „cenným“, bývá takovéto hledání, obzvláště po mnohaleté činnosti literární, v svrchované míře nesnadné a svízelné; avšak díky jistému druhu pedanterie, která mne naučila ukládati počmáraný papír aspoň jaks taks systematicky – já po vybrakování asi desíti balíků a balíčků as tak po dvou hodinách našel hledaný dopis přece.

Půlnoc byla již dávno minula a měsíc v úplňku, vznášející se nad Petřínem, díval se mi na psací stůl, když z balíčku nejstarších mých rukopisných památek vynořil se švabachem psaný zbytek hledaného dopisu.

V dvojsvětlí měsíce a hořící lampy, v němž se po mnoha letech opět objevil, působil na mne v prvním okamžiku jako znovu nalezená drahá relikvie, kterou jsme pokládali za ztracenu.

Mimoděk zamhouřil jsem oči a – jak už za takových okolností bývá: obraznost má si zahrála.

Před duševním zrakem mým vyhoupl se opět vymírající hřbitov v celé své tklivé a bolestné melancholii.

Zdálo se mi, že ze zášeří cypřiš, smutečních vrb a zádumčivých tújí dívám se nekonečně dlouhým stromořadím vysokých a košatých stromů do dálky, kde bylo vše tak chladné, pošmurné a temné jako zamračená tvář, v níž byl výraz němé bolesti zkameněl...

Bezděčné zamrazení mne vzpamatovalo.

Otevřev oči vstal jsem od stolu a spustil v okně záclonu, by mi melancholický měsíc nepřekážel – a počal pak dopis prohlížeti, ba zkoumati, jako by tajil nějakou záhadu.

Kromě již vytknutých známek a vlastností shledal jsem na něm nyní ještě mnohé jiné.

Rukopis spíše zaokrouhleného nežli bodavě špičatého švabachu prozrazoval pevnou ruku mužskou, uvyklou psáti s neobyčejnou úsporou času, tedy kvapně, někdy i letmo.

Nadpis zněl: „Liebe Terese!“ Z textu zbyly jen tři úryvky: začátek, část prostředku a zakončení s připojeným po levé straně datem: „Wien, 29. August 1787...“

Papír, ačkoli původně nejspíše sněhobílý a poněkud drsný, byl stářím zežloutlý, skoro přihnědlý.

Vůbec měl vzezření, jako by byl už prošel tisíceryma rukama nebo jako by jej byl jednotlivec nesčetněkrát a k tomu v nejbolestnější náladě pročítal. Byl pomačkán, místy umolousán a páchnul také trochu zvláštní, skoro vonnou plísní.

Tu a tam bylo písmo rozplizlé a inkoust rozmazán, nejinak než jako by býval dopis někdy vodou postříknut nebo byly naň skanuly slzy...

Mnohé, co jsem byl na dopisu nyní postřehl, ovšem mohlo býti také „novějšího“ data – zejména pomačkání, umolousání papíru, jakož i stopy po postříknutí vodou; ale přesto byl jsem nyní přece jen skoro přesvědčen, že býval dopis ten adresátce nejspíše drahou relikvií již proto, že byl aspoň z části zachován a v modlitební knize – patrně na památku uložen.

Možnost, že byl také slzami skropen, nebyla aspoň vyloučena.

Není tudíž divu, že po bedlivém prohlédnutí, ba skoro inkvizitorském prozkoumání zevnějšku začal jsem list čisti s nemalým interese, ba s dychtivostí – a přiznám se, že mne hned první řádky v pravém slova smyslu překvapily.

Pochopit' jsem, že před lety, když jsem jej jako patnáctiletý hoch pročetl naposledy, nemohl mne naprosto zajímati v té míře, jako mne začal zajímati nyní hned po přečtení prvních řádek.

V překladu zněl dopis ten, vlastně úryvky jeho v tento smysl:

Milá Terezo!

K útěše Tvé písni Ti několik dní po našem posledním setkání několik slov.

Štěstí a blaženost má každý z nás jedině v sobě.

Chceš-li mne oblažit a šťastným učinit, vynasnaž se vypátrati, co mi po mém náhledu k mojí – ale jedině k mojí spokojenosti, k mému štěstí a k mojí blaženosti ještě chybí... A můžeš-li, vyplň a uskutečni všechna moje přání!

Ale nedomnívej se, že co mne činí šťastným a blaženým dnes, musí mne blažiti také ještě zítra.

Jako se každým okamžikem mění naše bytost i individualita, rovněž tak mění se nepostižitelně i všechny naše názory, úsudky, přání atd. – vůbec vše.

Jako každá kapka vody nebo jiného nápoje, jež požijeme; jako každé, byť sebemenší kvantum vzduchu, jež v sebe vdechneme, způsobí v organismu našem jisté, ovšem nepostižitelné změny, rovněž tak podmiňují tyto změny také analogické proměny v naší tak zvané duševní činnosti, v našich pocitech, názorech, přáních atd. – vůbec ve všem.

Nic nevádí, že si změn těch v nepatrných intervalech času a za nepostižitelných vlivů nejrůznějšího druhu vůbec ani neuvědomujeme; ale změny ty jsou nepopíratelný a neod – –

Člověk jest a zůstane tvorem nápodobivým. Jakým byl v podstatě před tisíciletím, takovým jest dnes a takovým zůstane, nechť žije v zemi civilizované nebo v prériích a pralesích. Jen způsob života a tím i zvyky a mravy, názory, přání atd. se mění.

Jako tvor nápodobivý neprovádí člověk v podstatě nic, nežli čemu se byl od jiných přiučil. Samostatný, od jiných odchýlný způsob života a tím i samostatný názor v svět atd. jsou abnormalitou, řídkou výjimkou, a nikoli pravidlem.

I to, co pokládáme za nejpřirozenější – cit, není nežli návyk, odkoukaný proces napodobení.

Neodolatelný pocit bolesti nad úmrtím milené a nejmilejší bytosti pokládá se za pocit naprosto přirozený.

A přece není nežli pouhým návykem.

Kdybychom byli od nejtělejšího mládí vídali, že rodičové, příbuzní a vůbec všichni lidé při úmrtí nejmilejších bytostí neslí, nýbrž jásají, neplakali bychom ani my, nýbrž jásali s jásajícími.

Než i každý jiný pocit, jako vůbec vše, jest individuální.

Přes všechnu podobnost těla i ducha lišíme se ve všem.

Jako nebylo, není a nikdy nebude dvou kongruentních lístků, dvou naprosto stejných zrněk písku atd., rovněž tak nebylo, není a nikdy nebude dvou stejných lidí.

Majestát lidstva, majestát jednotlivých národů imponuje jen jako celek. Jakmile je začneme analyzovati v jich atomech: v individuích – zděsíme se bezměrné spousty ubohostí všech možných odstínů. Není pošetilosti, není zvrácenosti, není –

Od okamžiku, co jsme spolu stáli před záhadným nebo jak u vás pravíte: *mystickým obrazem* – vidím do šíra světa nepoměrně jasněji.

Nechť hrajeme v karty života sebetradiciálněji, sebeuměleji nebo třeba sebezprimitivněji nebo sebezpřirozeněji – poslední trumf vyhazuje vždycky naše individualita a – přebíjí...

Individualita jest u blba i genia stejně suverénní, a žádná světa moc jí z jejího trůnu nesrazí.

Pokládej za pravdu, za právo, za štěstí atd. cokoliv; buď si v ohledu tom podobného, nebo zdánlivě stejného názoru s jakýmkoli množstvím jiných lidí – pro mne a tak i pro každého; kdo není bezmyšlenkovitě ve vleku názorů tradice, není a nemůže býti pravdou, právem, štěstím atd. nic jiného nežli co já – popřípadě co každý jednotlivec za pravdu, právo, štěstí atd. pokládáme.

A o to, pravím s důrazem, rozbíjely a rozrážely se všechny reformátorské, všechny regenerační pokusy každého, kdo chtěl lidstvo nebo národy – tedy davy různorodých, různě smýšlejících, různě cítících a nejrůznějším nepostižitelným změnám podrobených jednotlivců změnit, popřípadě oblažiti a spasiti dle strnulých doktrín individuálního svého přesvědčení.

Joseph.

Ve Vídni, 29. srpna 1787.

Přiznám se, že mne dopis ten od začátku až po konec v svrchované míře zajímal; ale že mne, když jsem jej dočetl, přece jen zklamal.

Zajímalt' mne nejen klidnou, skoro filozoficky vyrovnanou formou, nýbrž i povšechným myšlenkově obsaženým obsahem, prozrazujícím myslitele, který pojímá svět, jakým právě jest, a nad ničím se nebouře, vyslovuje své náhledy s neúprosností předsudků prázdného muže-logika, nelekajícího se ani nejdrsnějších disonancí, ku kterýmž byl ve svých meditacích důsledně dospěl.

Ale právě tím, čím mne nejvíce zajímal: povšechností svou – také mne zklamal.

Neboť z ničeho nedalo se souditi, kým asi byla ta „milá Tereza“, které byl psán, a kým byl podepsaný Joseph, a ještě méně pohnutky, pro které byl list tak apartního obsahu psán – dámě.

Rozhodně pedagogický ráz listu, jakož i mnohostranná vzdělanost pisatelova, a bezpochyby i adresátčina jsou nepopíratelná.

Avšak proč jest list ten psán, abych tak řekl, tak opatrně, že podobá se vlastně jen snůšce různých aforismů a z ničeho nelze souditi na vzájemný poměr pisatele a adresátky?

Co znamená na příklad úvod; že jsou řádky ty psány „k útěše“? Z jakých důvodů potřebovala adresátka „útěchy“ a jakou útěchu mohla vážiti ze slov tak povšechných a zároveň neúprosně krutých: že jest člověk vlastně ve všem všudy tak čímsi jako chameleon, a k tomu ještě pouhou hříčkou více méně brutální přírody?

A jak trpkou ba snad i bolestnou minulost měl asi za sebou pisatel listu, když psal k „útěše“ slova tak pesimistická, skličující, ba zdrcující, že veškeré opravné a oblažující snahy rozrážejí se o nerozdrtitelnou skálu individualismu?

Je tento jeho názor výslednicí studia historického a sociálně patologického, tedy jaksi jen teoretický, nebo se muž ten sám někdy a v jakém asi směru pokoušel o reformy?

Jedinou oporou ku zkoumání v tomto směru zdála se mi býti zmínka o mystickém obraze.

A jaký obraz to byl, tj. co asi a jakým způsobem znázorňoval, že muž tak vzácného a hlubokého vzdělání a zároveň i tak pevných zásad, jakým se jeví pisatel z jediného toho listu – mohl napsati, že – „od okamžiku“, co před obrazem tím stál, „vidí do víru světa nepoměrně jasněji“?

Je možno, by „záhadný“, popřípadě „mystický“ obraz nějaký – ať už jakýkoli – otevřel někomu, obzvláště pak muži tak vyspělému, znenadání takovouto perspektivu v labyrintu světa?

A kde možno obraz ten spatřiti, aby mohl člověk přímo zázračný účinek jeho zkoumati?

Vše to a mnohé jiné, co mi po prvním přečtení dopisu napadlo, byly vesměs otázky, na které nebylo ani přibližně uspokojivé odpovědi.

V tomto vzhledě byl jsem tudíž zklamán v takové míře, že zklamání mé přecházelo znenáhla skoro v jistý druh mírné roztrpčenosti.

Přesto přečetl jsem přes všechnu jasnost a povšechnou srozumitelnost tak záhadný dopis co možná nejpozorněji po druhé i po třetí; ale s tímže výsledkem jako po prvé.

Vzhledem k osobám a vzájemnému jich poměru zůstal mi dopis i nyní úplně temným a neposkytl nejmenší opory k jakékoli další kombinaci.

Po nějaký čas zabýval jsem se v duchu jeho obsahem; ale následek připomenutého zklamání – mírná roztrpčenost bránila mi v přesné úvaze, takže se neodvažuji výsledku jejího ani naznačiti.

A již jsem chtěl, skoro už rozmrzen, list prostě zase uložit do balíčku, v němž byl bezmála po čtyřicet let vyčkával svého dočasného vysvobození, když zrak můj náhodou utkvěl na posledních řádkách a po chvíli zcela bezděky sesmekl se na podpis.

A jak se tak upřeně, a přece bezmyšlenkovitě dívám na jméno „Joseph“, zdá se mi, jako bych byl podpis ten přece již někdy, snad jen letmo zhlédl a nemohl se upamatovati, kdy a kde. Bezděky zbystril jsem pozornost, ale beze všeho výsledku.

Podpis byl psán latinkou a končil nehrubě umělými manupropriemi v podobě neurčitého zatrhnutí pérem, z něhož v opačně vedeném obloučku zatrhnuto ještě jednou k levé ruce šikmo dolů a hned zase napravo šikmo nahoru.

I toto manuproprium nejevilo žádné abnormálnosti.

Náhle, jako by mi byla divinace přispěla ku pomoci, pozoruji, že se mi prostinké manuproprium před očima rozložilo v pravé své tvary.

První neurčité zatrhnutí pérem nebylo totiž začátkem manuproprii, nýbrž zakončením jména písmeny „us“ a teprve odtud dvojím zatrhnutím šikmo nalevo a rovněž tak nahoru provedeno vlastní manuproprii. Podpis nezněl tedy „Joseph“, nýbrž – „Josephus“ – – –

A jako blesk šlehlo mozkem mým uvědomění, že podpis ten není mi tak nepovědomý, jak se mi skoro do poslední chvíle zdál, nýbrž

že jsem jej častěji vídal buď v reprodukcích, nebo v originále na různých listinách, podepsaných císařem Josefem II.

Naprosto nepředvídané odhalení to překvapilo mne v prvním okamžiku v takové míře, že jsem ani vlastním očím nevěřil.

Než když jsem si po chvíli připomenul, kdo a o jaké příležitosti a kde dopis ten ztratil, nebyla možnost, že byl dopis ten psán císařem Josefem II., aspoň vyloučena.

Přirozenot', že byla nyní zvědavost má podrážděna, jako snad ještě nikdy. Četl jsem dopis se zvýšenou pozorností a zbystřenou zkoumavostí zas a zase; ale opět bez jakéhokoli pozitivnějšího výsledku.

Avšak právě tím poskytnuto nejširší a nejvolnější pole všem možným domněnkám. A tak možno se domyslit, jaký myšlenkový, vlastně domněnkový vír mělo vše to u mne vzápětí.

Leč což vše naplat, když před člověkem leží jen jediný dokument, z něhož nelze pro okamžik praničeho více vyčísti, nežli co už bylo vyčteno, a když přes všechno přesvědčení, že to vlastnoruční podpis císaře Josefa II., vtírá se člověku myšlenka, že se snad přece jen – mýlí...!

Necht' však tomu tak neb onak – byla závěrečná myšlenka, s kterou jsem k ránu uléhal na lože – tolik jest jisto, že chmurná a pesimistická nálada, jakou byl v duši mé vyvolal vymírající hřbitov, byla nadobro a snad i nadlouho zažehnána a místo její zaujala skoro chorobně podrážděná zvědavost, případě onen druh horečného osvěžení ducha, jaký zachvacuje člověka vždy, kdykoli jej začíná ovládati fixní nějaká myšlenka problematického rázu.

Dlouho jsem nemohl usnouti.

Když se to posléze přece stalo, mučily mne bizarní sny, v kterých však císař Josef II. nehrál žádné úlohy.

Když pak jsem po několika hodinách procitl, byl interes můj na domněle důležitém nebo nad jiné zajímavém dopise tak ochabl, že mi vše, čím jsem se před usnutím zabýval, připadalo jako onen druh bezúčelného a jalového domněnkářství, do jakého zabírají tak často lidé s podrážděnou obrazností.

I sám podpis dopisu, když jsem jej z rána znovu zkoumal a za pravý uznal, nedodával věci, když jsem ji chladnokrevně a bez abnormální nálady uvažoval, nijaké zvláštní důležitosti.

Přesto jsem se „fixní myšlenky“ nezbavil úplně.

Přítel Aleš aspoň mi dosvědčí, že přišel jsem k němu kdysi s žádostí, aby mi jako osvědčený talent v oboru tom – udělal věrnou kopii podpisu císaře Josefa II. A když jsem ji měl a porovnal s podpisem dopisu, byla „fixní myšlenka“ opět v permanenci...

A od té chvíle – – –

Než k čemu líčiti další chaotické proplétání všech těch domněnkových vláček a prokmitání myšlenkových jiskérek, nežli z „utkvělé myšlenky“ šlehnul první jasný zásvit, osvětlivší na okamžik dráhu, po které bylo by lze dospěti k výsledku aspoň relativně pozitivnímu!

Zmiňuji se o tom v největší stručnosti.

Především snažil jsem se přijíti na stopu za přispění dějin. Po několik měsíců věnoval jsem každý volný okamžik slídění po historických a memoárových spisech o císaři Josefovi II., jež jsem, ovšem co možná s největší úsporou času, pročítal.

Pravda – vážil jsem z obrovské spousty potišťeného papíru o panovníkovi tom i jisté, tak zvané „poučení“.

Skoro každý z těch nesčetných historiků a memoáristů takořka se zaklíná, že zaujal vůči panovníku tomu stanovisko neobjektivnější a že líčí jen svatosvatou pravdu.

Zatím mi při čtení někdy bývalo, jako by mne bylo v širém poli překvapilo krupobití.

Za oslňujících blesků loajálních dythiramb a dunivého hukotu antidynastického a jiného hřímání metal mi vířivý vichr závěrečných konkluzí přímo zuřivě do duše – vzájemně si odporující úsudky.

I nejprostší, nejpřirozenější fakta křivena a stáčena jsou uměle nejrafinovanějším způsobem v nejtendenčnější absurdnosti. Brzo se člověku zdá, jako by viděl před duševním zrakem svým poloboha, a hned zase – –

Ne, ne! Kdo chceš a můžeš věřit, věř, komu ti libo a kdo na tvou soudnost působí nejpřesvědčivěji! Já se v chaosu tom nevyznám...

Pro mne zůstal tento druh „dějin“ snad vším možným, jenom ne – věrným zrcadlem minulosti.

Kromě tohoto nehrubě cenného „poučení“ nevyvážil jsem z celé lektury k vytknutému účelu ani pouhého pokynu a již již jsem pochyboval, že se mi to vůbec podaří, když mi pouhá náhoda přispěla ku pomoci.

Vrátiv se kdysi za lunojasné podzimní noci z malého výletu domů, zadíval jsem se oknem ven.

Měsíc, zahalen lehkým mráčkem, vznášel se nad zádumčivým Petřínem. Náhle z mráčku vyplul a ozářiv několik oken v zahradním jednom domku Kinské zahrady, připamatoval mi muže, který byl zasvěcen v mnohá tajemství kruhů aristokratických – staříčkého správce Kinské zahrady, otce jednoho z nejstarších mých přátel.

Napadlo mi sice, že paměť kmeta, který byl už překročil první polovinu devátého desetiletí svého věku, ovšem už asi sotva může býti ve všem věrna; ale za pokus to stálo...

Vypravil jsem se tudíž na vzácnou návštěvu hned následujícího dne dopoledne.

Zastal jsem skutečně již vetchého, skoro jen vegetujícího marastického kmeta v lenošce.

Povyhaslý zrak jeho utkvěl na mně s výrazem naprosté apatie.

I když jsem se prohlásil, zdálo se, že mne buď nepoznává, nebo se na mne už nepamatuje. Chvějivý hlas jeho zněl dutě jako z hrobu. Třesoucí se žilnatá ruka, když mi ji konečně namáhavě podal, byla studená jako led.

Zahájil jsem tudíž rozmluvu bez jakékoli naděje na nějaký výsledek – ledabylo, a přece opatrně pouhými vzpomínkami.

Sotva však jsem pronesl po prvé jméno mrtvého přítele, jenž byl roku 1866 padl v bitvě u Králové Hradce, fyziognomie starcova nápadně se oživila.

Začal se sám vyptávat, jevě na všem vždy větší interes, až vzpružila se životní síla jeho skoro k normálu jeho věku.

Když pak jsem posléze v rozmluvě zabočil k vlastnímu tématu a připomenul, že mám část starého dopisu z péra císaře Josefa II., jenž byl asi před čtyřiceti lety ztracen neznámou dámou, která v průvodu nějakého generála navštívila malostranský hřbitov a u pomníku knížete biskupa pasovského se modlila, vpadl mi stařec dosti živě do řeči:

„Ah, ah! Tedy – vy? Nu, pamatuji se – jakž bych se nepamatoval!? Relikvie, kterou rodina chovala jako posvátnost...“

„A která rodina – smím-li se ptát?“ optal jsem se dychtivě.

„Knížete Dietrichsteina,“ zněla odpověď. „Roku 1851 – pamatuji se zcela dobře, poněvadž ztráta dopisu měla vzápětí neobvyklé vzrušení – roku 1851 v plném létě přijel sem k nám do zámku kníže František Dietrichstein, v tu dobu již stařec více nežli osmdesátiletý, s jistou mladou příbuznou – myslím Evelinou nebo Emilianou – by navštívili hrob – –“

„Posledního knížete biskupa neb arcibiskupa pasovského – Leopolda Leonarda Thuna z Hohensteinu,“ doložil jsem klidně, když stařec ve svém výkladu ustal.

„Ano, ano,“ ujal se tento zase slova. „Kníže František Dietrichstein chtěl ještě jednou před svou smrtí spatřiti pomník svého strýce, bratra své matky – rozené hraběnky Thunové – kterýž byl u přítomnosti císaře Josefa II. jako svědka oddával nešťastnou jeho sestru Marii Terezii s hrabětem Filipem Kinským...“

Poslední dvě jména, obzvláště pak jméno Terezie, působila na mne v prvním okamžiku tak překvapujícím, že jsem jen stěží postřehl další slova starcova, jenž pravil:

„Tím si také vysvětlíte, že přijeli právě sem do zámku a že se zde několik dní zdrželi. Staříčkový kníže pán Dietrichstein ovšem už byl jako plukovník dávno ve výslužbě a zemřel roku 1854 ve Vídni v stáří 87 let. Dosáhl o sedm roků vyššího věku nežli jeho otec, jenž byl ještě hrabětem, Jan Baptista Valter Dietrichstein...“

„Divím se vaší paměti,“ uklouzlo mi bezděky.

„Ach, vždyť to jsou jaksi data rodinná – nesčetněkrát opakovaná – tudíž nezapomenutelná...“

„A na dámu, která přijela s knížetem, se nepamatujete?“ optal jsem se.

„Nepamatuji. Spatřil jsem ji tenkrát po prvé. I jméno její už se mi vytratilo z paměti. Pamatuji se jen, jak hořce, skoro zoufale se komtesa rozplakala, když postřehla ztrátu dopisu, jak něžně a laskavě ji kníže pán Dietrichstein těšil a konečně – co vše bylo z naší strany, ovšem marně, podniknuto, aby byl ztracený dopis nalezen.“

„A o komtese Terezii Dietrichsteinově, provdané, jak jste pravil, za hraběte Filipa Kinského, vlastně o poměru jejím k císaři Josefu II. neračte vědět ničeho?“ optal jsem se konečně s přímo nezdvornou dychtivostí.

„Jakž bych nevěděl!“ odušil stařec, nevzav skoro drsný tón posledního mého dotazu ani ad notam. „Je to, milý příteli, smutná historie, známá druhdy jen v nejintimnějších kruzích vyšší aristokracie. Nyní žijící šlechta už se o ni nezajímá a také ji, trvám, snad ani nezná...“

A nečekaje dalšího vybídnutí z mé strany, vypravoval pak trhaně a tu a tam nesouvisle; ale přece srozumitelně.

Bylo to bezpochyby poslední souvislejší vypravování kmetovo; neboť zanedlouho zemřel – –

Vše, co následuje, založeno jest na tomto vypravování a doplněno jen některými povysvětujícími podrobnostmi z předcházející historické a memoárové mé lektury.

* * *

Za příjemného odpůldne v měsíci srpnu roku 1787 – mezi druhou a třetí hodinou odpolední – projednávána mezi dvěma lidmi: otcem a dcerou – delikátní záležitost.

Jádro věci bylo sice téma všední, ba nejvšednější; než okolnosti, jež je provázely, byly rovněž tak zajímavé jako abnormální.

Projednávání dělo se náhodou v malém, vkusně upraveném i vyzdobeném pokojíku, z jehož jediného okna byla volná vyhlídka do širé, mírně vlnité krajiny, kterouž táhne se v dáli serpentinovitě silnice v podobě obrovského bělavého hada.

Otec přechází právě po pokoji, maje ruce na zádech zkřížené; dcerka sedí v starobylém křesle u okna.

Otec je asi šedesátiletý muž marciální postavy; „každý coul aristokrat“ – jak omšená fráze dí. A přece každý rys pravidelné, byť i poněkud drsné jeho tváře jeví oduševnělou dobrotu a laskavost mnohostranně vzdělaného člověka, u něhož jsou rozum i srdce v harmonické rovnováze.

Dcera nezdá se býti ještě ani devatenáctiletou. Je štíhlé, prostřední postavy a oblečena v jednoduchý bledě žlutý mušelínový šat obroubený kolem krku, na ěadrech i kolem širokých rukávů drahocennými sněhobílými krajkami. Sedíc zády k oknu, má právě ruce v klíně zkříženy a upírá zrak svůj před sebe na podlahu.

Tvář její jeví sice vzdálenou podobnost s některými rysy tváře otcovy, ale hlavním kouzlem jejím jest onen druh jemné, skoro bychom řekli sladké zádumčivosti, která zdá se býti pouze dočasnou poetickou maskou nejžhavějších citů milosti.

Bezvadný ovál obličej, lадně vyklenuté čelo, proporcionelní řecký nos a především skoro divuplně modelované žhavé rty – vše, jako by byla příroda sama s sebou závodila o palmu vytvořiti tvář nevšední, skoro ideální krásy.

I bohatý kaštanový vlas spletený v prosté copánky nedodává tváři se sklopenýma očima výrazu ani v nejmenším energičtějšího. Naopak – vše zdá se nasvědčovati přímo andělské oddanosti, jakou okouzlují jen nejspanilejší „nevěsty nebes“.

Po pokoji až dosud mlčky přecházející otec náhle se zastavil před dcerou, a tato zvednuvši zrak, upřela jej na otce.

Teprve nyní, když černé žhavé oči utkvěly polo tázavě a polo s nejsladší výčitkou na otcových rtech, jevila dívčina tvář nejvlastnější svůj výraz: neodolatelné kouzlo zádumčivé, trpící, a přece sebevědomé madony, před kterouž by snad i divoch v zbožné úctě poklekl.

Tmavé husté řasy dodávaly oduševnělým očím, z kterýchž plál tlumený žár bolestného utrpení, výrazu skoro hektického; ale i tak byla to tvář mladistvě svěží pleti a podmaňující spanilosti.

„Milá Terezo!“ ujal se otec slova hlasem nejlaskavější přítulnosti. „Když tě tak vidím smutně ploužiti se z komnaty do komnaty a vyhledávati samotu, nemohu se ubrániti bolestnému pocitu. Rci, může ti otec tvůj něčím přispěti, aby se milá sladká očka tvá zadívala do světa radostněji nebo třeba jen nadějněji?“

„Odpusť, otče drahý,“ odušila dívka hlasem nejtklivější omluvy. „Já za to nemohu! Ale zároveň buď o mne úplně bez starosti! Nechuravím; nic, pranic mi neschází. Také po ničem nepravnu, ba ani netoužím. Jsemť svrchovaně spokojena v kruhu rodinném a nepřeji si, než aby zůstalo do mé smrti vše právě jen tak, jak jest...“

Otec naslouchal slovům těm pozorně, skoro napjatě.

Zdálo se, že jej sice těší, ale úplně neuspokojují; neboť tvář jeho přeletí několikrát úsměv mírné trpkosti.

„Pravda,“ pravil tónem klidného rezonéra. „Tak a podobně odpovídáš mi vždy, kdykoli o záležitost tu zavádím. Věřím ti také, že nechuravíš tělesně; ale dušinka tvá je zachmuřena a trpí... Jinak bys nemohla míti záliby v odloučenosti od světa, v samotě, kde jen svými myšlenkami a city se zabýváš. Bojím se, aby melancholie tvá nezvrhla se v hypochondrii nebo hysterii; neboť – –“

„O to buď, milý otče, bez starosti!“ vpadla dívka hlasem svěžího rozmaru. „Cožpak se skutečně chovám tak odlišně od jiných? Cožpak se někdy vymykám nějaké společenské povinnosti nebo se lidem vyhýbám? Naopak! Mně se zdá, že nikdo z vás nechová se jinak. A že se mi někdy pozasteskne na chvíli po samotě, že ploužívám se, jak pravíš, smutně z komnaty do komnaty – to přece není nežli

okamžitý rozmar nebo důkaz přirozené mé náklonnosti k životu kontemplativnímu. A – cožpak si časem nepohovořím, nezatančím, nezazpívám, nezavýsknu, když se naskytne příležitost? Či snad jsem se někdy vzpírala jeti s tebou a s kýmkoli z našich milých a nejmilějších, kdykoli jste si tak přáli...? A proto zapud', milý otče, všechny tísnící tě myšlenky vzhledem ke mně! Jsem zdráva, klidná, svrchovaně spokojena. Přeješ si, aby ti snad dítě tvé odpovídalo jinak?"

„Pravda, pravda,“ příkývnul otec zdánlivě uspokojen. „Ale život, jaký vedeš, není životem, který by mohl uspokojiti trvale. Jsi už ve věku, kdy muž i žena prahnou také ještě po něčem jiném nežli po pouhém klidu a spokojenosti v nejužším kruhu rodinném. Jsi sličná a – jak pravíš – zdravá, jsi také vzdělaná; miluješ umění, miluješ, jak se zdá, i život, ano i proslavení se nebylo by ti po mém soudu protivno – a přece se vzpíráš všech těchto i jiných darů ducha a náklonností využívat ku svému uspokojení. Dívce tvého temperamentu, tvého společenského postavení a tvých předností otevřen jest celý vznešený svět; ale ty se od světa toho odvracíš, jako by ti nemohl praničeho poskytnouti, co by ti mohlo šťastný a spokojený život třeba jen na několik okamžiků ještě více zpříjemniti.“

„A co tím chceš říci, milý otče? Vlastně, co si přeješ, aby se stalo k tvému úplnému uspokojení?“ optala se dívka s potutelným pousmáním, jež však ihned postoupilo v tváři místa okouzující zádumčivosti.

„Nic více a nic méně,“ odušil otec, „nežli že bych konečně jednou přece rád viděl, kdybys někomu, ovšem jen tomu, kdo tvému srdci konvenuje, projevila třeba jen zásvit své sympatie...“

„Ah, můj ty milý bože!“ povzdychla si dívka. „Cožpak mohu za to, že jsem doposud nikoho –“

„Žes zamítla několik švarných kavalírů, kteří se o tvou ruku ucházeli,“ vpadl otec s přízvukem otcovské shovívavosti, „skoro se ani nedivím, ačkoli bych si byl přál, abys tak aspoň u toho neb onoho nebyla učinila. Ale že, jak se mi zdá, nemáš nejmenší sympatie k mladému muži, který tu u nás již po delší čas prodlévá, že chováš

se k němu, jako bys ani netušila, že pobyt jeho u nás má zvláštní účel, že ani pohledem nedáváš přednosti před jinými Filipovi – – – –“

Nežli povíme, co na slova ta dívka odpověděla, vsunujeme sem několik slov o člověku, o němž tu řeč. –

Nám všem, kteří žijeme mimo tak zvaný „vznešený svět“ a mimo tak zvané „rozhodující kruhy“; nám všem, kteří jsme se nikdy žádné světodějné akce nezúčastnili, takže skoro každá historicky památná událost souvěká kmitla podle nás jen jako vzdálená a matná fata morgana – nám všem nedostává se skoro snad ani náležitého porozumění pro záviděníhodnou exkluzivnost člověka, který zbaven všech svízelných existenčních a obdařen netoliko příhodnými dary ducha, ale těše se také přiměřenému vzdělání, má „arénu světa“ netoliko jen otevřenu, ale i dráhu k nejsmělejším závodům tak upravenou, že stačí začasť jen chtít, aby byly zraky takořka celého světa k němu upjaty...

A takovým „dítkem štěstěny“ byl tento Filip, kterémuž zádumčivá Tereza nedávala ani pohledem přednosti před jinými...

Byl to mladý, zajímavý a sličný muž, poněkud zasmušilého vzezření, málomluvný, uzavřený a svéhlavý, ale dobrého srdce a začasť i lidumilný.

Původně to byl chudičský šlechtic, který neměl naděje nežli na nepatrnou apanáži.

Majorátním pánem rodinného panství stal se starší jeho bratr, kterémuž nebesa tak požehnala, že jej – ať již v šťastném nebo méně šťastném manželství – „oblažila“ neméně nežli desíti potomky.

Filip, jako druhorozený syn, popřípadě mladší bratr majorátního pána, neměl tedy ani naděje na jakoukoli mimořádnou podporu od bratra a musil se spokojiti rentou několika tisíců ročně.

Jinak postaráno o jeho povšechné vzdělání obvyklým u šlechty způsobem, takže se od jiných vzdělaných kavalírů nelišil nežli svými individuálními vlastnostmi. Že byl hrdý a pyšný na svůj rod i na své já, netřeba snad ani dokládati; již povšechně naznačený ráz jeho

povahy tomu nasvědčuje. Že by však byl zvláštním nějakým nadáním nebo odborným vzděláním nad jiné vynikal, o tom nezachovalo se ani důkazův, ba ani žádné, třeba jen pravděpodobné památky.

Avšak jakmile se na něj štěstí v mužném věku jen jednou pouсмálo, změnila se situace úplně.

Předtím tak úporná štěstěna zamilovala si svého vyvolence s veškerou tvrdošíjností svého temperamentu a v pravém slova smyslu mu házela z rohu hojnosti celými přehoušlemi bohatství za bohatstvím přímo do klína.

Již první pouсмání štěstěny stálo za dík nejvřelejší, poněvadž při tom miláček štěstěny nebyl ani dost málo spolupůsobil.

Náhodou měl tetu, která žila ve Francii; ale přes to, že byla bohatě provdána, po celý život svůj na synovce svého ani jediným frankem nepamatovala a nebyla by mu ani po své smrti praničeho odkázala.

Naopak! Nehrubě soucitná žena ta vedla život prostopášný a promrhala značné sumy.

Mimo to zalíbilo se jí také v politických a jiných intrikách, zejména s pověstnou Pompadourovou.

Vším tím upadla v nemilost u císařovny Marie Terezie, která učinila, čeho bylo třeba, by zbývající, a to velmi značné jmění po manželu, na něž měla právo toliko jediná dceruška, nedostalo se do mrhavých rukou prostopášné intrikánky.

Dceruška ta, dědička zbývajícího jmění, octla se u dvora rakouského a zanedlouho ochuravěla.

Dobrozdání lékařů znělo v ten smysl, že se bezpochyby neuzdraví.

Následkem toho kázala jí císařovna, by učinila vzhledem ku značnému dědictví po otci přiměřené poslední pořizení; ale s tou podmínkou, že může dědictví své odkázati, komu jí libo – jenom ne své matce.

Bylo-li někým usilováno, by poslední vůle churavící komtesy zněla na prospěch matčin, není zjištěno; ale nebývalo by nic platno; neboť císařovna Marie Terezie měla příliš pevnou vůli a věděla také, proč tak a nejinak káže.

Ze všech svých příbuzných – strýců a tet, bratranců i sestřenic atd. – neznala však churavící komtesa náhodou nežli strýce Filipa, kterého byla v životě svém jen asi třikrát zhlédla a skoro s ním ani nepromluvila.

Nevědouc tedy, komu by měla dědictví svoje odkázati, odkázala je strýci Filipovi.

A když pak zanedlouho zemřela, procitl předtím chudičkový kavalír v den po jejím pohřbu jako boháč.

Ihned učinil, co mu za takových poměrů kázala kavalířská čest i ctižádost.

Odebral se do sídelního města, kde v kruzích bohatého panstva zahájil život ryze kavalířský a zároveň se snažil dostat se v bližší styk se dvorem, což se mu zanedlouho také podařilo.

Císař Josef II. si ho povšimnul a přidělil mu také úřad komořího.

V tomto postavení rozvinul Filip své nehrubě vzácné nadání diplomatické, jež nečelilo k ničemu jinému, než aby si získal a udržel přízeň a milost panovníkovu.

Podařilo se mu to v míře svrchované; staltě se panovníkovým miláčkem.

Než ani tím se štěstěna ještě neuspokojila.

Panovníkův miláček přišel vbrzku v nejintimnější styky s jiným bohatým kavalírem, kterýž byl již předtím jmění své v poslední vůli odkázal jednomu ze svých příbuzných. Panovníkův miláček zkusil diplomatické své nadání i na tomto kavalírovi, snaže se si jej nakloniti, což se taktéž podařilo k úplnému jeho uspokojení.

Kavalír ten zamiloval si miláčka císařova v té míře, že testament svůj změnil a odkázal veškeré své značné jmění Filipovi.

Leč i tak ještě štěstěna na svém miláčkově „nevymstila se“ definitivně.

Na zděděných panstvích měla stará jedna teta zemřelého testatora pojištěný kapitál půldruhého statisíc zlatých.

Miláček štěstěny pokusil se tudíž svým nadáním diplomatickým o své štěstí i u této stařenky, kterouž ostatní příbuzní zanedbávali.

Šťastnou náhodou nebylo třeba žádného zvláštního namáhání. Stačiloť trochu kavalírské zdvořilosti, a dobrodušná stařenka odkázala miláčkově štěstěny netoliko svůj kapitál, na jeho panstvích pojištěný, nýbrž i skoro stejnou částku peněz na hotovosti.

A dodáme-li, že takovýmto diplomatickým talentem obdařený kavalír dovedl se nepřetržitě udržeti v neochvějně přízni a milosti panovníkově, takže jej císař Josef II. přibral také mezi své komonstvo, když podnikl v měsících dubnu až červnu roku 1787 pod jménem hraběte Falkensteina cestu na Krym k návštěvám carevny Kateřiny a k úmluvám v příčině turecké války – označili jsme zajisté sdostatek, o jakém muži, popřípadě o jakém ženichovi jest právě řeč.

A připojíme-li, že zádumčivá madona Tereza byla dcerou jednoho z nejbohatších a nejdůstojnějších kavalírů říše, hraběte Jana Bapt. Valtra Dietrichsteina a že rozmluva mezi otcem a dcerou dala se na rodném jejím zámku Mikulově na Moravě, označili jsme i celou situaci v té míře, že stačí k doplnění jen ještě odpověď, kterou dala dcera starostlivému svému otci – – –

Komtesa Tereza chvíli mlčela. Nato přejela bílou ručkou přes čelo a s výkřikem „Nikdy!“ vyskočila – – –

Dojem jediného slova toho na otce, který byl sice připraven na mírné zdráhání se, ale naprosto se nenadál odpovědi tak rozhodně odmítavé, byl příliš mocný, aby jej byl mohl hrabě Dietrichstein potlačiti. Až dosud vpravdě otcovskou laskavost jevící tvář jeho zakabonila se nejtrpčím zklamáním.

Jediným slovem tím zdály se býti všechny, a to nikoli nesmělé, plány otcovy, když právě ne zmařeny, tedy aspoň zkržženy a na dlouho odročeny.

V prvním okamžiku se mu zdálo, že musí milovanou dceru s veškerým důrazem otcovské starostlivosti o její blaho upozorniti, že nechce sice činiti žádného nátlaku; ale že by mu bylo přece jen milé, kdyby se rozhodla pro dráhu života nikoli jen tradicionelně sybaritskou, v jaké má zálibu většina aristokratek, nýbrž pro dráhu

k životu nepoměrně oduševnělejšímu, k životu snad i významu světového, jaký jí kynul po boku muže, jemuž byla štěstěna tak příznivá a jenž byl dle všeho samým slepým osudem vyhlídnut hráti dříve nebo později ve světovém koncertu jednu z hlavních rolí.

Avšak když ji viděl před sebou státi vzpřímenou a s výrazem neobomné rozhodnosti v sličné tváři, která vždy jindy jevívala jen něžnou oddanost, byl přesvědčen, že okamžik k definitivnímu rozhodnutí doposud nenadešel a že bude nejlíp, ještě nějaký čas vyčkati.

Mráček zklamání zmizel z jeho tváře skoro v nerozdílném okamihu. Mlčky přikývnul, jako by s míněním dceřiným souhlasil, a popošel k oknu, kterýmž se zadíval do krajiny.

Dcera taktéž více nepromluvila. Spustivši se do křesla, z něhož byla vyskočila, zadívala se opět upřeně před sebe na podlahu.

Po několik minut nerušeno hluboké ticho nežli odměřeným tikotem starobyklých nástěnných hodin, na nichž těžkopádné rafie ukazovaly právě půl třetí.

Otcův zrak tékal zatím zcela bezúčelně po známé, a přece přerozkošné krajině.

Před zrakem jeho rozkládala se v žhavém odpoledním slunci srpnovém širá, mírnými, tmavou zelení pokrytými pahorky rozrytá rovina, z kteréž tu a tam trčí k obloze příkré a lysé vápencové skály jako zkamenělé příšery.

V rovině samé střídá se zeleň luk se zažloutlými strništi a zahnědlými zoranými poli. Tu a tam v dáli viděti ze zelena vyčuhující nebo pod skalami se tulící chatrče a domky malých osad, kdežto nejbliže, avšak hluboko pod oknem, kterýmž se otec dívá, rozkládá se amfiteatrálně na úpatí tří vršin nevelké, hradbami obehnané malebné město s rozsáhlými předměstími, do nichž se vchází z města třemi branami.

Zrak dívajícího se, přelétnuv krajinu, nevšiml si jiného, nežli že nad krajinou klene se právě zašedle modrá bezoblačná obloha a že v dáli nad obzor jihozápadní vystupuje tmavý mrak.

A již se chtěl od okna obrátiti k dceři, když zrak jeho utkvěl na nápadnějším tmavém předmětu na nedohledném skoro konci bělavé poštovní silnice, která se hadovitě vine krajinou směrem k městu a odtud zase dále.

Zahleděv se na předmět ten bystřeji, rozeznal po chvíli rychle ujíždějící povoz, za kterýmž zanedlouho objevily se ještě dva jiné povozy.

Neobvyklá rychlost, s jakou všechny tři povozy po silnici ujížděly, byla mu nápadná; sledoval je tudíž, neb aspoň kotouče zvířeného bělavého prachu zrakem ještě po několik minut.

Otcovým mlčením znuděná dcera konečně vstala, a přistoupivši k oknu, zadívala se taktéž do krajiny.

„Tři kočáry ujíždějí úprkem po silnici – bezpochyby cestuje někdo z Brna do Vídně,“ podotknul otec ledabylo.

„Vidím,“ odušila dcera lakonicky, sledujíc beze všeho zájmu zrakem ujíždějící povozy.

Když se kočáry přiblížily k městu, zastavily.

Z dáli, z které byly otcem i dcerou pozorovány, zdálo se, že osoby v povozech rozhlížejí se po krajině, zejména po malebném městě – jako by byly na rozpacích, mají-li či nemají-li vjeti branou do města.

Po chvíli jeden z kočárů zase se hnul, zabočil k městu, projel branou a úprkem ujížděl městem.

Teprve nyní bylo lze rozeznati, že je to lehký cestovní vůz s poštovním kočím a ve voze že sedí dva muži.

Pranic tedy nápadného...

Povoz projel několika klikatými uličkami města. Brzo zahrnul za domy, brzo se zase objevil. Náhle vjel na silnici vedoucí velikou oklikou do vrchu...

„Aj! Totě návštěva k nám!“ ozval se otec skoro překvapen. „Nezbude, než abych učinil, čeho je třeba, a dal přiměřené rozkazy.“

„A co já, milý otče?“ optala se dívka úslužným tónem.

„Zatím učíš, co za vhodno uznáš,“ mínil otec. „Návštěva nebyla nám nikým ohlášena. Nevíme tedy, kdo nám prokazuje čest, nebo

nás přijíždí ponudit. Bude-li tvé přítomnosti třeba, uvědomím tě okamžitě.“

Po těchto slovech otec opustil kvapně místnost jedněmi dveřmi, dcera pak loudavě dveřmi druhými.

Povoz s neznámými návštěvníky byl zatím pro příkrost do vrchu vedoucí úzké skalní silnice nucen zmírniti dosavadní rychlost a jel pomalu.

Před zraky přijíždějících vypínal se totiž skoro uprostřed malebného města na osamělé vápencové skalině velkolepý starobylý šlechtický zámek, imponující z dále i z blízka nejen svou mohutností, ale i malebností.

Povoz s neznámými dospěl po příkré, ve skále vytesané úzké silnici k první bráně zámecké po několika minutách.

Teprve když projel branou, začala se jeviti vždy více architektonická mohutnost celku i podrobností. Povoz musil však projeti ještě několikrát nádvořími – zámek skládá se totiž z množství budov – nežli vjel úzkou skalní branou do nádvoří vlastního zámku, tvořícího nepravidelný čtverhran.

Zde utkvěl zrak neznámých především na vysoké věži, načež přelétl průčelí vlastního zámeckého stavení o jednom patře a všiml si i velkolepého kamenného altánu, vystaveného směle na četných vysokých pilířích nad stinným prostranným parkem.

K podrobnějšímu rozhlédnutí se nepopřáno jim však času.

Vlastníkem zámku avizované služebnictvo čekalo již jich příchodu, a sotva povoz zastavil, obklopilo jej v přiměřené vzdálenosti a s výrazem nejdevótnější úslužnosti.

Z prvního povozu, jehož dvířka si ruče sám otevřel, vyskočil asi třicítiletý muž v šedém cestovním obleku.

Obrátiv se k nejbližšímu sluhovi, pronesl lakonicky slova „Hrabě z Falkensteinu“, načež věnoval pozornost svému spolucestujícímu.

Tento vystoupil z povozu sice taktéž ruče, ale přece s jistou opatrností. Mávnuv významně rukou, že si od služebnictva nic nepřaje,

popošel s nápadným kvapem ku hlavnímu vchodu do vlastního zámku, kde stanul, aby se ještě jednou po zajímavém nádvoří rozhlédl.

Je to skoro již padesátiletý muž, prostřední postavy v zaprášené důstojnické uniformě rakouských chevauxlégerů, jejíž zelená barva mu dobře slušela.

Bezvousá jeho tvář, původně asi jemné pleti, je sluncem skoro do hněda osmahlá a jeví právě mírnou zvědavost, překonávající cestovní nudu.

Jinak jest fyziognomie jeho dosti markantní. Pěkně vyklenuté čelo, husté, světle hnědé obočí, velký, ostře zahnutý nos, poněkud svěží líce a trochu odulý dolní ret – vůbec celá fyziognomie jeví rázovitost muže prudkého temperamentu, a přece rozvážného, přemítavého.

I světle hnědý vlas, vlastně vlásenka, není základnímu výrazu tváře na újmu. Jeť po způsobu, jak jej tehdy mívali upraveny rakouští důstojníci, spleten v cop s dvěma prostými postranními lokny.

Nejvýznačnější známkou fyziognomie však jest azurové oko, plné něhy a laskavosti, jehož neodolatelné kouzlo pocítoval snad každý, na němž třeba jen na okamžik utkvělo.

Muž ten postál však jen několik vteřin.

Zámecký pán, kterémuž byl sluha ohlásil hraběte z Falkensteina, v pravém slova smyslu seběhl po schodech, aby ohlášeného co neuctivěji uvítal.

„Račte odpustit – –“ bylo vše, čím jej mohl osloviti.

„Ah, milý hrabě – dosti, dosti!“ vpadl oslovený tónem příjemného překvapení. „Jen žádných ceremonií. Jedu z Olomouce inkognito přes Brno do Vídně a nemohl jsem při pohledu na staroslavný Mikulov odolati, abych se konečně také jednou nepodíval na půl hodinky do zámku věrného a milého nám hraběte z Dietrichsteina. Ale jen na půl hodinky – rozumíte, hrabě? Ještě dnes musím býti ve Vídni.“

Slova ta pronesena skoro s horečným chvatem, jako by vzácný návštěvník i v mluvení skrblil macešsky vyměřeným časem.

Hraběti Dietrichsteinovi nezbylo času nežli ku slovům: „Jak je libo, císařská Milosti;“ neboť převzácný host pojav jej přátelsky pod pažím, zmizel s ním kvapně v předsíni, vedoucí k hlavnímu schodišti.

„A komtesa Teresa...? Zdráva? Šťastna?“ byla první slova, jež pro nesl císař Josef, když se byl octl s hrabětem Dietrichsteinem o samotě.

„Právě jsem s ní rozmlouval o důležité záležitosti,“ odušil hrabě jaksí zdráhavě, „když jsme zhlédli z okna po silnici přijíždějící kočáry, nemajíce ovšem nejmenšího tušení, jak vzácný host nás poctí svou návštěvou...“

„Dost, dost, hrabě!“ vpadl panovník netrpělivě. „Především prosím o stručnou historickou instrukci; pak mi ukážete některé z nejzajímavějších památností, nato několik galantních slov s komtesou Terezou a poté hned zase dále! Čas kvapí.“

Stalo se po přání panovnickově.

Uveden hrabětem do nádherné rodinné síně rozhlédl se císař skoro plaše kolem, načež jako unaven vrhl se do starobylého křesla.

Hraběti bylo to pokynem zahájit po přání panovnickově stručný instruktivní výklad.

Předeslav několik slov o založení zámku pokračoval:

„Celek i jednotlivosti stavby jsou důkazem, že předkové naší rodiny dali zámek ten vystavěti výhradně k účelu, abych tak řekl, rodinně strategickému: pro případ, kdyby jim bylo třeba hledati posledního útočiště proti útokům nepřátel. Nasvědčujet' tomu netoliko smělá stavba na příkré, izolované skále; ale i neobyčejně tlusté zdi – zde v rodinné síni měří totiž neméně nežli jedenáct stop – čímž stal se zámek druhdy skutečně skoro nedobytným.“

„A což tyto malby zde?“ optal se panovník lakonicky, ukázav rukou na obraz představující statnou postavu muže v kardinálském obleku.

„Skoro vesměs obrazy rodinné,“ odušil hrabě. „Obraz, jenž byl vzbudil pozornost Vaší císařské Milosti, jest podobizna jednoho z mých předků, kardinála Františka, který hrál v dějinách důležitou i nebezpečnou úlohu.“

Otec jeho, Adam, státník za Ferdinanda I. a Maxmilianu II. přičiňoval se ze všech sil o zrealizování náboženské tolerance.

Syn jeho František, kardinál, byl pravým opakem svého otce; jedním z nejvážnějších přívrženců katolicismu, obzvláště po bitvě na Bílé hoře, kdy jako snad žádný druhý šlechtic na Moravě přičinil se o vyhlazení jinověrců a vykořenění protestantismu...

Obraz jeho zde zakrývá tajnou kapli, která zelotickému kardinálu r. 1620 v nejtěžších dnech jeho života skýtala ochranu a útěchu... Vyobrazení na klenbě sálu jsou historická a vztahují se k činům kardinálovým. Ostatně fresku maloval Preiner, komorní malíř císařovny Amalie..."

Císař Josef naslouchal výkladu tomu nepoměrně pozorněji, nežli když hrabě líčil vznik a ráz zámku.

Zdálo se, že zmínka o náboženských bouřích po bitvě bělohorské a vůbec o třicetileté válce dotkla se ho nemile. Tvář jeho, až dosud skoro apatická, nápadně se zachmuřila a nevyjasnila dříve, až když sám ujal se slova, řka:

„Ah, milý hrabě, jak podivné, zvrácené názory propagovány tehdy! Jak zcela jinak jest nyní, kdy záležitosti svědomí lidského nevyřizují se více mečem a ohněm. Jak zcela jinými věcmi zabýváme se my potomci!

Pamatujete se, hrabě, na první moji cestu do Banátu, na které jste mne provázel? Pamatujete se na společnou naši cestu roku 1769 do Itálie, do Říma, když tam odbýváno konkláve – do Neapole, Florencie, Parmy, Turina a Milána?

Pamatujete se, co mne a vůbec nás oba na těchto cestách zajímalo? Čím jsme se zabývali a jaké plány kuli?

Pamatujete se na společnou cestu naši roku 1770 po Čechách, Moravě a Slezsku, když v zemích těch panoval velký hlad a mě šlo o to, přesvědčiti se o stavu věcí na vlastní oči a poskytnouti dle možnosti úlevy? Jak zcela jinými lidmi jsme my u přirovnání k lidem rázu vašeho předka kardinála!

Trvám, že kardinál ten nikdy se netěšil a nemohl těšiti přátelstvím takových mužů, jako jest kníže Rosenberg, polní maršál Lascy a jakým jste, hrabě, vy – kteříž jste mi po trudech nesnadného panování zpřijemnilo aspoň okamžiky života.

A proto nyní, kdy břímě panovnické, kdy i pokročilý věk, podryté zdraví, kdy i nesčetné zmařené naděje a nové útrapy, vzniklé následkem disonance v Uhrách a Nizozemí a opětného konfliktu s Tureckem, ztrpčují mi život v míře takořka již nesnesitelné, přijměte, milý hrabě, můj upřímný dík!“

Císař, jenž byl tentokráte proti svému zvyku mluvit chvatně a úsečně, mluvil vzpomínavě s nádechem jemné melancholie, jevil v tváři neobyčejnou srdečnost.

Krásné azurové oko jeho zaplálo mladistvým ohněm, když se vztyčil a podával jednomu ze svých několika nejvěrnějších a nejupřímnějších miláčků ruku.

Hrabě byl tímto nepředvídaným vyslovením díků mile překvapen.

„I spanilomyslné vaší choti měl bych vysloviti svůj nejvřelejší dík,“ pokračoval panovník tiskna hraběti ruku. „Doveduť oceniti, čím byla jako dvorní dáma mé matce až do matčiny smrti a čím jest i mně, kdykoli mi bývá popřáno strávit v kruhu duševně spřízněných dam, jakou jest ona a některé z jejích přítelkyň, přímo neocenitelně povznášející okamžiky. Ježto však není, jak vím, právě v zámku přítomna, prosím, vyřidte jí, hrabě, můj nejsrdečnější dík vy!“

Panovník na okamžik se odmlčel, načež s přízvukem jemné trpkosti dodal:

„V mém věku a za množících se příznaků blížícího se konečného rozkladu člověk už nikdy není jist, že se se svými nejmilejšími ještě setká...“

Poslední slova císařova hraběti Dietrichsteina zarazila. Chtěl připomenouti, že vzezření panovníkovo naprosto nenasvědčuje ještě právě vysloveným obavám; ale císař jej předešel, odbočiv po svém zvyku ku předmětu zcela jinému.

„Hrabě Filip Kinský, trvám, mešká doposud ve vašem zámku?“ optal se suše, a přece s důrazem.

„K službám, císařská Milosti!“ odušil hrabě Dietrichstein.

„Učinite tedy opatření, aby mohl se mnou odejti!“ připomenul císař tónem napolo rozkazovacím. „Nežli však odjedeme, necht' se hrabě domluví s kabinetním mým tajemníkem, jenž byl se mnou přijel.“

Hrabě Dietrichstein učinil pohyb, aby okamžitě panovníkův rozkaz vyplnil; ale císař drže jeho ruku doposud ve své jej zadržel:

„Není na spěch, milý hrabě,“ pravil. „Instrukce, které má kabinetní tajemník pro hraběte Kinského, jsou tak stručny, že stačí k dohodnutí několik minut. Na cestu jest bezpochyby připraven. Byltě již včera avizován kurýrem. Až se doví, že byl kurýr poslán mnou, bude překvapen.“

Poté panovník pustil ruku hraběte, a spustiv se zase do křesla, lakonicky pravil:

„Zatím můžete pokračovat ve svém výkladu!“

Hrabě uposlechl.

Stoje před císařem, zmínil se o dalších osudech zámku, zejména o požáru, jenž v srpnu roku 1719 vypukl v židovské části města a zničil i zámek do základu.

Poté líčil společenské a náboženské poměry kraje i města, v němž žil v tu dobu skoro stejný počet obyvatel vyznání židovského jako křesťanského, načež vrátil se zase k zámku.

Zmínil se o jeho znovuvystavení, o více nežli sto jeho komnatách, o velkolepém parku na jižní a východní straně, pokračoval:

„I vzácnými návštěvami hostů z rodů panovnických může se zámek náš honositi. Tak roku 1575 hostil zde hrabě Adam Dietrichstein, otec zelotického kardinála, císaře Maxmiliána II., roku 1612 kardinál František císaře Matyáše, vracejícího se od pohřbu císaře Rudolfa II. z Prahy do Vídně, a konečně roku 1753 hrabě Karel, můj otec, císařovnu Marii Terezii...“

„O mém dnešním pobytu zde však dějiny pomlčí!“ vpadl náhle císař Josef skoro drsně, vstává z křesla, a zrak jeho zakroužil po bohatě vyšperkovaném sále, jako by pátral, je-li zde ještě nějaký předmět památný.

Hrabě chtěl devótně namítnouti, že nestranné dějiny zaznamenávají i takovýto fakt a že bezpochyby ani návštěva dnešní nezůstane zamlčena; ale císař jej opět předešel, řka:

„Čas kvapí, milý hrabě. Musím se spokojit tím, co jste mi byl líčil. Rád bych se teď v zámku, popřípadě po okolí poohlédl.“

Přání panovnickově s největší úslužností vyhověno.

V několika minutách octl se v průvodu hraběte Dietrichsteina na kamenném altánu vysoko nad samým zámeckým parkem, odkud jest volná vyhlídka do širého kraje, místy na dvě až více hodin cesty.

Chvilí rozhlížel se císař po krajině mlčky; pak se na to a ono dotazoval a hrabě odpovídal buď stručně, neb obšírněji.

Nad jiné zajímalo císaře skupení tří vrchů, na jejichž úpatí město se rozkládá: Kalvarie, Srní hora a Zámecký vrch, na němž strmí k obloze zámek, z jehož altánu panovník právě se rozhlížel.

Hrabě líčil podrobněji charakter připomenutých vršin, zejména Kalvarie, jinak také „svaté hory“ – skoro lysé a jen tu a tam chudými travinami porostlé vápencové skaliny, která svými zažloutle šedými rozsedlinami skýtá z blízka pohled bizarně romantický.

Císař naslouchal z počátku pozorně.

Když však hrabě podotkl, že na klikaté skalní cestě, vedoucí k temenu Kalvarie, nalézá se památná „Křížová cesta“ s figurami v doživotní velikosti, vytesanými z pískovce a umístěnými v malých, ve skále vytesaných nebo zvláště vystavených kapličkách – tvář panovnickova se zachmuřila a zrak jeho zakroužil neklidně po městě, rozkládajícím se na úpatí všech tří vrchů.

„A co je tamo nejniže ve městě?“ optal se poněkud příkrým tónem, jako by si přál, aby hrabě odbočil k jinému předmětu. „Napohled začazené nějaké zříceniny – není-liž pravda?“

„Trosky chrámu svaté Anny, jež byl v letech 1701–1708 vystavěl hrabě Leopold Dietrichstein,“ odpověděl hrabě. A neporozuměv bezpochyby panovníkově pokynu dodal: „Nalézal se v něm také mariánský obraz, jež lid pokládal za zázračný.“

Tvář panovníkova opět se zachmuřila.

Hrabě nepostřehnuv toho klidně pokračoval:

„Chrám ten zničen byl požárem před třemi lety, 14. září 1784. Shořel i velký oltářní obraz představující rodinu Kristovu, o němž se znalci domnívali, že byl malován Guidem Renim a jehož cena páčena na čtyři tisíce dukátů...“

Po těchto slovech mávl císař odmítavě rukou a prudce se obrátil k odchodu.

„Ted', milý hrabě, jen ještě malou procházku některými památnými místnostmi,“ připomenul císař laskavě, „potom několik důvěrných slov s komtesou Terezií – – –“

Přání panovníkovo bylo hraběti rozkazem.

Sestoupivše z altánu, odebrali se do zámecké kaple, v jejíž předsíni zajímaly císaře dva historické obrazy. První, znázorňující sňatek Sigmunda Dietrichsteina s Barborou z Rottalu, roku 1515, za přítomnosti císaře Maxmiliána, krále Vladislava uherského a Sigmunda polského a jiných knížat – druhý pak: turnaj konaný v den po sňatku na počest snoubenců, jež zahájili slavní tehdy rekové v boji: Vilém Bavorský a Kazimír Brandenburský.

Poté vstoupili do kaple, o kteréž panovníkův průvodce lakonicky podotknul, že byla založena roku 1380, tedy před více nežli čtyřmi věky k uctění sv. Jana, evangelisty.

Císař však se v kapli jen zběžně rozhlédl a obrátil se k odchodu.

„A jiných památností nebo pamětihodností již v zámku není?“ připomenul panovník, když byli vyšli z kaple.

„Kromě obrovského sudu z roku 1643 ve sklepě,“ odpověděl hrabě Dietrichstein s úzkostlivostí dvořana, který pokládá za svou povinnost obeznámiti panovníka i s podrobnostmi méně důležitými,

„jest zde ještě knihovna a hlavně obrazárna, kterouž byli předkové moji prodlením staletí značně rozhojnili. Přeje-li si Vaše císařská Milost – – –“

Panovník mlčky přikývnul.

Po několika vteřinách octli se oba před velkými, bohatě vyřezávanými dveřmi. Hrabě Dietrichstein sáhl na kliku, by otevřel, císař však připomenul:

„Zde v obrazárně, milý hrabě, nebude mi asi potřebí žádného průvodce. Zůstavte mne chvíli o samotě a učiňte zatím opatření, aby hrabě Filip Kinský zvěděl, že si přeji, by mne doprovodil...“

Hrabě Dietrichstein devótně se uklonil a zůstavil panovníka o samotě – – –

Nežli však budeme vypravovati, co sběhlo se po krátkém čase v obrazárně, jest nutno vsunouti sem několik slov o poměru mladistvé Terezy Dietrichsteinové k císaři Josefu II.

Před rokem, na sklonku léta, meškala komtesa se svým otcem v Praze a dojížděla často na návštěvu k jedné z nejdůvěrnějších přítelkyň, k mladé hraběnce Lažanské.

A tak se stalo, že navštívila ji i odpoledne dne 19. září, kdy meškal v Praze i císař Josef II.

Přirozeno, že hovor obou komtesek věnován byl převahou památné události té.

Obě byly sice s poměry u dvora dostatečně obeznámeny aspoň dle doslechu, ale byly ve věku tak mladistvém, že nenaskytla se jim doposud ještě nikdy příležitost spatřiti panovníka, o němž byly již tolik slyšely vypravovati a jež jim ohnivá obraznost jejich předváděla před duševní zrak v podobě nepřístupné imperátorské vznešenosti.

Obě nepřály si tudíž pro okamžik ničeho vřeleji, než aby se jim naskytla příležitost zhlédnouti císaře aspoň z dále.

Náhoda jim byla přízniva.

Právě když o záležitosti té horlivě diskutovaly, objevil se v komnatě, v které meškaly, jeden z nejdůvěrnějších přátel starého hraběte Lažanského a zároveň učitel komtesčin, učený exjezuíta a profesor na univerzitě Ignac Cornova.

Mladistvé komtesy netajily se před ním svým přáním a Cornova po kratinkém přemítání věděl i rady.

„Jeho Milost císařská,“ pravil, „navštíví dnes večer s generály Laudonem a Lascym a bez pochyby i s ostatním komonstvem české divadelní představení v tak zvané ‚Boudě‘, kde bude provozována Schikanedrova veselohra ‚Loutníci aneb Veselá bída‘ a pantomima ‚Čihadlo‘. Kdyby tudíž panu hraběti Dietrichsteinovi – pan hrabě Lažanský doposud se nevrátil z cest – bylo libo – –“

„Ah, ano, ano!“ vpadla radostně komtesa Tereza. „Můj otec nás obě uvede do divadla. Poprosím jej a jsem jista, že nám toho neodepře.“

Hrabě Dietrichstein skutečně také neodepřel. Tak octla se komtesa Tereza se svou přítelkyní v průvodu otcově v podvečer na českém představení v lóži nalézající se přímo proti lóži císaře Josefa II.

Než od okamžiku, kdy objevil se panovník v lóži i uvítán byl hřímavým jáсотem, pro komtesu Terezu v divadle skoro pranic více neexistovalo.

Upírajíc zraky své neodvratně na panovníka, neslyšela a neviděla, co se na jevišti mluvilo a dělo, ba začasť přeslechla i poznámky otcovy nebo přítelčiny nebo na ně odpovídala úsečně.

Vzdálenost mezi oběma lóžemi nebyla sice značná; ale i slavnostní osvětlení divadla bylo tak nedostatečné, že komtesa i za nejnapjatější pozornosti neviděla fyziognomii panovníkovu zřetelněji, než jako by se dívala pozamženým sklem.

Sokolí zrak panovníkův postřehl však již v průběhu prvního aktu hraběte Dietrichsteina a v meziaktí objevil se sám v jeho lóži.

Prodlel v ní sice jen několik vteřin, vyměnil s přítomnými jen několik slov; ale od okamžiku, kdy komtesa Tereza spatřila na svém blízku místo chladně nepřístupné imperátorské vznešenosti muže

nejlaskavější přívětivosti a po prvé pohlédla v to jeho divuplné azurové oko, jež bylo již tolik smrtelníků okouzlo, nemohla odolati tajemnému kouzlu a po dosavadním nadějném klidu jejího srdce bylo navždy – veta...

Jak sladké a snad i smělé sny rozvířilo toto první její setkání s panovníkem, vlastně toto první pohlédnutí v magické modré jeho oko ve vznětlivé duši patnáctileté komtesy Terezy, zůstalo jejím tajemstvím.

Ale ode dne 19. září 1786 měl císař Josef II., jehož zavilí a fanatičtí odpůrci a nepřátelé množili se již dávno den ode dne takoroka jako písek v moři, aspoň o jedinou duši více, která byla ochotna za jediný okamžik jeho štěstí zřít se navždy své vlastní spásy a obětovati mu vše...

Od toho dne byl císař Josef II. komtese Tereze idolem. Netajila se tím před nikým; ani před otcem, ani před matkou...

Přiměla rodiče, že svolili, by strávila zimní měsíce v sídelním městě, kde v průvodu otcově nebo matčině a někdy i sama setkala se častěji s panovníkem...

Tak utkal se mezi oběma jeden z oněch něžných a snad i nejněžnějších duševních poměrů, pro jaké není v lidské mluvě skoro ani slov.

Projevili-li si to někdy, zůstalo tajemstvím a nám ani ve snu ne napadá pokoušeti se po více nežli stu letech o jeho odhalení. Snad stačí, dodáme-li zjištěný fakt:

Když komtesa Tereza z jara roku 1787 opouštěla Vídeň, aby letní dobu strávila v rodném zámku mikulovském a později na cestách po Evropě, pravila k otci:

„Jsem císařem Josefem a jeho vznešeným dílem nadšena. Jisto, že to jeden z nešlechtnějších mužů, kteří vůbec kdy žili; ale zároveň jeden z nejnešťastnějších.“

Když komtesa Tereza po několikaměsíčním pobytu v sídelním městě a v kruzích nejvyšší aristokracie rakouské vrátila se do zámku svých předků, byla úplně změněna.

Do nedávna ještě skoro úplně bezstarostná, ale mnohostranně vzdělaná, ba duchaplná dospívající panna, která měla převahou ještě zálibu spíše v různých hříčkách nežli v opravdovém a vážném pojmání života, změnila se v snivou, zamlklou a zádumčivou bytost ženskou, která přes oslňující svou krásu a vděkuplné vnady tělesné i duševní zdála se býti světským radovánkám skoro úplně odumřelou.

Ačkoli byla v kruhu rodinném a vůbec každým, kdožkoli s ní přišel v jakýkoli styk, přímo zbožňována, neznala nyní slastnější rozkoše nad samotu.

Po celé dny, ba začasto dlouho do noci bloudívala samotinká zamlklým stinným zámeckým parkem v hlubokém zadumání nebo sedávala buď v některé z nejudlehlejších komnat zámku, neb i na altánu, odkud se začasťe po celé hodiny dívala snivě do krajiny nebo docela kamsi v neurčité prázdno.

Do nedávna ještě smává a svěží nadějností okouzlující její tvář jevila nevyhlášený nádech sladce bolestné melancholie, jaká se jevívá v tvářích čarokrásných, ale nešťastných žen, jejichž neštěstí zaviněno nejsladším tajemstvím a rozplynulo se v slastně mučivou rezignaci.

Kdožkoli ji nyní třeba jen zběžně zahlédl nebo docela komu bylo náhodou popřáno promluvit s ní několik slov, každý byl přesvědčen, že šťastna není a že vůbec ani nedoufá, že se někdy snad šťastnou stane.

Přirozeno, že osudná tato změna Tereziny bytosti, jejíž vlastní příčina nebyla rodičům žádným tajemstvím, působila na otce i na matku s veškerou skličující hrozivostí tajemné předtuchy znenáhla se blížící, neodolatelné rodinné katastrofy.

Není tudíž divu, že otec i matka vynasnažili se ze všech sil, aby vroucně milované dítě – zachránili. Jediným prostředkem k tomu zdál se jim býti brzký sňatek.

Avšak Tereza nechtěla o sňatku ani slyšeti. Marně ji otec i matka přemlouvali, marně jí nejčernějšími barvami líčili bezradostný život

staropanenský – Tereza zůstala neoblomnou. Posledním slovem jejím bylo vždy, že není nešťastnou a že se nikdy neprovdá.

Tak se stalo, že prodlením několika měsíců zamítla několik z nejskvělejších partií a že i krátce před příjezdem císaře Josefa do zámku mikulovského s veškerou rozhodností jemné a přece energické duše své zamítla – jak již víme – otcem nabízený sňatek s jedním z panovníkových milostníků, hrabětem Filipem Kinským, kterýž právě také dlel návštěvou v zámku mikulovském.

Komtesa Tereza po rozhodném odmítnutí dívala se, jak taktéž víme, chvíli oknem na blížící se povozy, a nemajíc ani potuchy, kdo vlastně přijíždí, opustila posléze komnatu, v kteréž byla s otcem tak vážnou záležitost projednávala, a čekala v nejbližším salonu, dá-li jí otec po svém slibu vědět, vyžaduje-li návštěva její přítomnosti čili nic.

Když však otec, kterýž byl tak vzácnou a neočekávanou návštěvou zaujat v té míře, že i na vlastní dceru na okamžik úplně zapomněl, nic jí nevzkazoval, domnívala se komtesa Tereza, že to návštěva nevyžadující její přítomnosti.

Z té příčiny asi po půl hodině opustila salon a po svém zvyku bloudila snivě z komnaty do komnaty, až octla se v nádherné bibliotéce, sousedící s prostornou obrazárnou, před kterouž se byl hrabě Dietrichstein s císařem Josefem rozloučil, aby po přání panovnickově uvědomil hraběte Filipa Kinského, že se má připravit k odjezdu s panovníkem.

A právě tento nahodilý sběh nejvšednějších okolností měl vzápětí zauzlení jednoho z nejosudnějších erotických, po případu manželských románů...

Hrabě Dietrichstein, octnuv se o samotě, připomenul si nejen svou dceru, ale i závěrečnou scénu bezprostředně před příjezdem panovníkovým, a jako blesk šlehla duši jeho domněle spásná myšlenka: obrátiti se v tak příhodném okamžiku přímo na panovníka a poprositi jej, aby svou intervencí zamezil hrozící rodinnou katastrofu,

a Terezu, která, jak se zdálo, nedovedla panovníkovi praničeho odepřítí, sám přiměl ku provdání se za hraběte Kinského.

Myšlenka sama o sobě byla sice rovněž tak odvážná jako dobrodružná, ale za panujících právě poměrů k úspěšnému rozetnutí vždy osudněji se splítajícího gordického uzlu erotické tragédie jediné účelná.

Hrabě Dietrichstein kalkuloval zcela správně.

Miluje-li císař Josef Terezu, jako miluje, jak tomu nasvědčovaly všechny okolnosti, ona jej, není vůbec možno milostného poměru toho přervati, a veškeré úsilí v tomto směru bylo by marné.

Nemiluje-li jí však tak vroucně neb opanoval-li již vlastní své srdce tou měrou, že – třeba i po krutém duševním boji – může utlumiti náklonnost svou k milované bytosti, aby jí dalšího života nezkalil, není nižádné pochybnosti, že vyhoví přání starostlivého otce a nešťastně milující dívku rozhodným slovem svým zbaví všech blouznivých nadějí – – –

Zatím co hrabě Dietrichstein vzdaloval se dlouhou a šerou chodbou od vzácného svého hosta, stisknul panovník mohutnou kovovou kliku bohatě vyřezávaných dubových dveří a vešel volným krokem do obrazárny.

Octnul se v prostorné klenuté síni, po jejíchž stěnách rozvěšeno bylo množství obrazů různých rozměrů.

Zrak jeho zakroužil však po místnosti s výrazem mírného překvapení, neboť přes to vše, že neméně nežli patero velkých i širokých oken obrácených směrem k západu za normálních poměrů propouštělo i za šerých dnů dostatečné světlo dovnitř, panovalo právě v místnosti skoro přítmí, takže i na nejbližších obrazech největších rozměrů nebylo lze rozeznati nežli matné kontury a nejživější barvy v podobě nahodilých různotvarých šmouh a kaněk.

Císař, domysliv se okamžitě příčiny, popošel mimovolně k nejbližšímu oknu a zadíval se do krajiny skýtající právě vcelku všední, ale přece překvapující obraz rozpoutaných živlů před blížící se bouří.

Po slunci nebylo již památky.

Více nežli polovina obzoru byla zatažena roztrhanými mraky, jež valily se po obloze jako příšerné nestvůry, srážejíce se vždy více v mrak jednotvárně černý, z něhož chvílemi šlehalo blesky, provázené vždy v kratších intervalech mručivým hřímáním.

Vichrem vzedmutý prach v chaotickém vlnění zahaloval vyhlídku do dále skoro úplně, a jen chvílemi, když se zde neb onde porozptýlil, bylo lze dohlédnouti až na konec obzoru; ale jen jako za mlhavých dnů.

A vše to provázeno bylo obvyklým basovým koncertem vichru, z jehož jednotvárného doposud hukotu vyznívaly již také brzo vzlykavé a úpěnlivé, brzo zase skuhravě jásavé nebo neurvale drkotavé tóny rozvášněné zběsilosti.

Panovník věnoval všednímu, a přece skoro vždy majestátnímu divadlu přírody pozornost po několik minut.

Duší jeho kmitlo – jak se byl později k starému hraběti Dietrichsteinovi vyslovil – několik prostých, a přece vždy přesvědčivých myšlenek o malomocnosti lidské oproti přírodě, kteréž ve spojení s trpkými a bolestnými vzpomínkami budívají v člověku onen druh teskné a sklíčující nálady, v kteréž i nejmocnější a nejotužilejší pocitují skoro zdrcující nicotu lidského života.

Císař Josef nebyl v tu dobu již oním neochvějným stoupencem svých zásad a svého přesvědčení o konečných cílech lidského života.

Nesčetná zklamání, houževnatý odpor proti reformním jeho snahám namnoze ze strany oněch, v jejichž prospěch snahy ty čelily, slovem vešken dosavadní nezdár v provádění humánních jeho plánů byl jej již častěji v hlubinách duše citelně zranil a z části podryl i jeho víru v konečné vítězství pravé osvěty a lidskosti nad rafinovaným tmářstvím a zavilým otrokářstvím duchů.

Právě v tu dobu byl skoro až sklíčen bezměrnými starostmi v příčině Uher a Nizozemí, kde odpor proti jeho novotám jevil se vždy hrozivěji; mimo to zanášel se také velkolepými a nebezpečnými plány v příčině Turecka.

Přes to vše přece ještě doufal, že poctivé snahy jeho dojdou časem svým uznání a podpory aspoň u nejprozíravějších, popřípadě podobně smýšlejících, a nepřál si, než aby mu osud poskytl toliko dostatečného času. A právě toto poslední přání rozvlnilo duši jeho skoro k jisté přecitlivělosti, když se chvíli díval oknem na rozpoutané živly...

Bouře byla se zatím rozzuřila s veškerou zběsilostí.

Roztrhané tmavomodré mraky srazily se v jeden černý mrak, z něhož za hukotu vichru spustil se prudký liják, a šlehaly vždy intenzivnější, někdy i oslňující blesky, provázené ohlušujícím rachotem hromu a osvětlující na delší nebo kratší chvíle i prostornou obrazárnu.

Pro muže již pokročilejšího věku, jakým byl v tu dobu císař Josef, vcelku zcela všední divadlo vynikalo však tentokráte přece aspoň jistou odchylkou od obyčejnosti.

Panovník, dívající se upřeně oknem na rozpoutané živly, vbrzku postřehl, že vyšlehují z mraku občas převahou blesky v jisté míře abnormální.

Po dvojím nebo trojím matnějším a zcela obyčejném zablesknutí vyšlehl totiž vždy blesk neobyčejně intenzivní, kterýž – jako by byl na své obvyklé klikaté a úžasně rychlé pouti vzduchem kdesi pozerazen – vzplál následkem toho ještě intenzivněji a trvaleji a osvětlil tak na několik vteřin celé okolí tou měrou, že bylo lze dohlédnouti až na konec obzoru.

Císaře zvláštní tato hříčka chvíli zajímala i bavila. Přistoupiv těsně k oknu, díval se upřeně a napjatě do dálky, čekaje, až trvaleji intenzivní blesk ozáří jasně místo, kam se právě díval.

Po několikrátém takovém zablesknutí vyšlehl však z mraku blesk přímo oslňující, takže panovník skoro až zaraženě se obrátil a zadíval se zcela nahodile na protější stěnu síně, kde viselo několik obrazů.

Skoro v nerozdílném okamžiku vyšlehl však z mraku blesk nový, podobně intenzivní a osvětlil na několik vteřin zcela jasně všechny

obrazy na stěně – tudíž i obraz, na němž byl právě císařův zrak náhodou utkvěl.

Napoprvé nepovšimnul si panovník jiného, nežli že zadíval se právě na starý nějaký obraz, měřící do šířky asi pět, do výšky pak něco přes tři pídě, a že obraz ten znázorňuje kuriózní nějakou scénu v uzavřené místnosti: buď v nějaké dílně, nebo kuchyni, nebo laboratoři.

Prvním pohledem postřehnutá mlhavá kurióznost znázorněné scény vzbudila císařovu zvědavost v té míře, že zbystřiv pozornost, zraku svého od obrazu neodvrátil.

Za panujícího přítmí však nerozeznal ze vzdálenosti asi dvanácti kroků, z které se na obraz díval, nežli hrubé kontury širokého zlatého rámu – obraz sám byl jako zamžen.

Když pak po chvíli po několikerém matném zablesknutí vyšlehl z mraku blesk intenzivní, všiml si císař na obraze aspoň nejnápadnějších figur v popředí; zejména toho, že některé z nich, majíce sepjaté ruce, klidně sedí na stolicích s vysokými lenochy, kdežto jiné stojí a dvě z nich – – –

„Ne, ne! To přec nemůže být!“ napadlo ho při postřehnutí jedné figurky po pravé straně v popředí.

A jako by jej byl někdo důtklivě vybídl, učinil několik kroků blíže k obrazu; ale za poznovu nastavšího přítmí nepostřehl opět jiného, nežli co byl již viděl od okna, leda že tu a tam živější barvy obrazu nápadněji vynikly. Jinak zůstal obraz i nyní ještě jako zamžen.

Teprve po novém a trvalejším intenzivním zablesknutí, kdy oslňující blesk osvětlil obraz na několik vteřin, přesvědčil se panovník, že ho zrak předtím přece jen neklamal.

Rozeznalť nyní na obraze zcela zřetelně polonahého muže, který se byl právě rozpráhl, aby jinému muži, kterýž maje sepjaté ruce klidně před ním sedí na stoličce, širokým sekáčkem – utál hlavu.

O bezprostředně následujícím zablesknutím sesmekl se panovníkův zrak na nejnápadnější skupení dvou figur.

I zde jest vyobrazen nějaký muž, sedící klidně a se sepjatýma rukama na stoličce, ale – bezhlavý. Za stolicí stojí polonahý jiný muž, kterýž drží v obou rukou lidskou hlavu a nemá, jak se zdá, jiného úmyslu, než aby hlavu tu co možná nejopatrněji položil k bezhlavému trupu muže, před ním zcela klidně, ba důvěřivě sedícího.

A jako zpravidla, když nás něco nepředvídaně překvapí: císařův zrak – místo aby byl o novém intenzivním zablesknutí věnoval bedlivější pozornost momentům již postiženým – zakroužil zvědavě po celém obraze a utkvěl na pozadí, kde po pravé i po levé straně postřehl podrobnosti rovněž tak překvapující jako bizarní.

V pozadí obrazu napravo spatřil totiž otevřené dveře, jimiž byly do podivné jakés laboratoře právě vstoupily čtyři osoby: nějaká dívka a tři mužští, jež jiný muž – bezpochyby pán čili přednosta laboratoře – zdvořile vítá.

Císaři neušlo ani to, že dívka a jeden z mužů právě vstoupivších drží v ruce – škrabošky...

Skupení nalevo, jakož i střed pozadí panovníka příšerností takměř zarazily.

Spatřilt' ve stěně otevřenou výheň, z jejíž plamenů vykukují dvě lidské hlavy, a před výhni muže, rýpajícího železnou tyčí do plamenů, jako by oheň výhni rozdmýchoval nebo lidské hlavy v plamenech obracel.

Vedle výhni postřehl dva jiné muže, šukající kolem nizoučkého kulatého stolu, na němž leží tři lidské hlavy. Mezi skupením napravo a nalevo spatřil na podlaze koš, z něhož vykukovalo několik lidských hlav...

Panovníkova rázovitá tvář, která byla v dosavadním přerývaném pozorování jevila pouhou zvědavost vzdělaného muže, náhle se nápadně zachmuřila.

„Bezpochyby nějaká mučírna nebo katovna!“ šlehlo mu mozkiem.

Avšak dříve, nežli si mohl souvislost až dosud zjištěných podrobností přesně uvědomiti, zablesklo se intenzivně poznovu, a císař postřehl na obraze podrobnosti nepoměrně bizarnější nežli doposud.

Zrak jeho smekl se opět do popředí, kde spatřil mezi dvěma sedícími osobami státi dva koše. Z jednoho koše vykukují tři lidské hlavy, z druhého pak dvě – hlávky zelí, kdežto nalevo na zemi válí se několik jiných hlávek zelí...

„Co to?“ zamumlal panovník, kterýž byl podivný obraz až dosud v různých intervalech blýskání pozoroval klidně a mlčky – svrchně udiven.

Skoro ani nevěřil, že viděl dobře, a napjatě pozoroval nyní obraz, trpělivě čekaje, až se zase intenzivněji zableskne.

Stalo se tak po několika vteřinách a panovník zjistil nejen vše, co byl před chvílí postřehl, nýbrž i další jeden, a to přímo neuvěřitelný moment, že tři osoby, sedící klidně, ba skoro strnule v popředí obrazu, mají místo hlav – hlávky zelí...

A právě tak, jako se byla před několika okamžiky tvář jeho náhle zachmuřila, nyní bleskurychle opět se vyjasnila. Zasmátl se z plna srdce, aniž by byl spustil zraku svého z podivínského obrazu, jenž v něm byl v několika vteřinách vzbudil tak diametrálně se rozcházející nálady.

V přítmí poněkud již se vyjasňujícím však doposud nerozeznal na obraze nežli nejmatnější obrysy nejnápadnějších jednotlivostí.

Avšak čím déle a zkoumavěji za opětujícího se intenzivnějšího blýskání obraz pozoroval, tím více ustupovala náhle propuknuvší veselá nálada přemítavé opravdovosti.

Především všiml si bedlivěji nizoučkého kulatého stolu s lidskými hlavami a obou polonahých mužů, šukajících kolem něho.

Jedna z hlav těch – dle výrazu tváře a dlouhých vlasů hlava ženská – leží na stole jako pohozena...

Druhá hlava, a sice mužská, leží na levém spánku a jeden z obou polonahých mužů, jak se zdá, oběma rukama ji hněte...

Třetí hlava leží na stole obrácena obličejem ku stropu. Muž stojící před ní drží v levé ruce nějakou misku, dotýká se nějakým nástrojem buď úst, nebo jazyku beztrupé hlavy...

Císaři, pozorujícímu obraz vždy napjatěji, neušlo ani to, že na stěně v pozadí jest umístěna prostá police s různotvarými láhvemi a sklenicemi, jako v lékárnách.

A teprve po zjištění tohoto momentu, když si totiž připomenul, že různé láhve a sklenice ty obsahují bez pochyby medikamenty nebo zázračné léky – domníval se rozpoznávati, že nevidí před sebou vyobrazení příšerné mučírny nebo katovny, aniž obraz pouze snad komický, nýbrž nehumánnější laboratoř plnou divů a zázraků, v které se živým lidem po vlastním jich přání hlavy jejich bez bolesti a snad i za pocitů nejslastnějších zázračným způsobem preparují a za jiné – vyměňují...

Přes to vše, že bylo císaři možno pozorovati bizarní obraz v pouhých intervalech za intenzivnějšího blýskání, nebylo proň po tom, co již byl vystihl, žádné pochybnosti, že stojí před jedním z oněch rovněž tak smělých jako tajemných obrazů, jehož původce, vynikaje překypující obrazností, snažil se – pokud obmezené grafické prostředky dovolují – s reální názorností zobraziti jednu z oněch tajemně sladkých pohádek, jakýmiž si lidstvo za dob naivního svého mládí oslazovalo v duchu nepříjemné a začasť i kruté trudy života, věříc fantasmagorickým přeludům nejen v říši obraznosti, nýbrž i v oblasti chladného, neúprosně přesvědčujícího rozumu.

Kompozice vůbec, hlavně pak charakter hlav, staré nizozemské kostýmy, obzvláště figur ženských, jakož i kolorit celého obrazu nasvědčovaly stáří asi dvou století a nizozemské škole malířské, takže nemohl v prvním okamžiku jinak nežli souditi, že bizarní obraz ten může býti vším právem připsán slavnému Petru Brueghlovi, mladšímu.

Z počátku císaři vůbec ani nenapadlo pokusiti se o rozluštění tajemného smyslu mystického obrazu; nicméně čím déle se naň za občasného blýskání díval a čím větší počet více méně překvapujících podrobností na něm shledával, tím více budil jeho zájem a dráždil jeho zvědavost.

Pocit odporné neb aspoň nemilé příšernosti, jenž byl panovníka na chvíli opanoval, když na obraze postřehl momenty katanské, ustoupil později pocitu v jisté míře skoro až horečně vzpružujícím.

Za opětného blýskání všiml si císař na obraze především všech šesti osob sedících v popředí, o jejichž hlavy dle všeho jde...

Obleky jejich nasvědčují, že jsou to muži a ženy různých stavů.

Všichni sedí v starofranckých křeslech s tak filozoficky klidnou – nebo chceme-li – s tak zbožnou důvěřivostí, nejinak než jako v nejblažším očekávání, že v bezprostředně následujícím okamžiku vyplněno bude nejnroučnější a nejslastnější jejich přání – což odlišuje se a odporuje nápadně celku jevícím tak hrůznou proceduru, ale harmonuje zase úplně nejen s klidným a důvěřivým vzezřením osob do domnělé katovny právě vstoupivších, jakož i s jistotou a bezpečností, s jakou příšerní polonazi dělníci krvavou i nekrvavou práci svou v tajemné laboratoři vykonávají.

Domnělý katan napravo v popředí muži před ním sedícím hlavy jeho však ještě neuseknul, nýbrž pouze – natál, a právě se rozprahuje k nové ráně, aby krvavý, nebo chceme-li, snad i záslužný výkon svůj dokonal.

Docela napravo sedí však v křesle také ještě ženština, na kteréž procedura výměny hlavy buď již byla šťastně provedena, nebo která s důvěřivým klidem čeká, až přijde na ni řada, by se proceduře té podvolila.

Sedíť s pootočenou hlavou, jako by naslouchala muži, jenž, stoje za jejím křeslem, mešká zde buď za tímže účelem jako ona, nebo jako pouhý divák – což oboje možno předpokládati ostatně i o dámě samé.

Neméně zajímavé a překvapující podrobnosti vyzozoroval císař Josef v několika dalších minutách na skupení v popředí nalevo.

Polonahý dělník, jenž zde stojí za křeslem, v němž sedí bezhlavý muž – kdežto před křeslem u nohou bezhlavého muže válí se useknutá hlávka zelí – drží oběma rukama lidskou hlavu za vlasy přímo nad bezhlavým trupem...

Ze všeho, zejména z úzkostlivé, a přece neobyčejnou zručnost v řemesle prozrazující pozornosti, s jakou si dělník ten počíná, jest zřejmo, že snaží se hlavu tu nasaditi na bezhlavý trup co možná nejsprávněji.

Široká páska, visící přes lenoch křesla, patrně jest určena za obvaz, jakmile bude hlava správně nasazena.

Krátce – kdežto napravo na obraze v popředí jde o první výkon tajemné operace: o utěti hlavy a nasazení připravené hlávky zelí, jde nalevo o proceduru závěrečnou: o nasazení preparované nebo nově vyrobené hlavy na bezhlavý lidský trup, jehož zatímná a dočasná náhrada hlavy – zelná hlávka v podobě přílbice byla před chvílí utáta a válí se na zemi.

Vlastní fabrikace neboli preparace hlav nalézá se v pozadí nalevo.

Uprostřed nízkého kulatého stolku, na němž leží tři lidské hlavy, viděti totiž na tlusté tyči nádobu v podobě velké mísy, v které se bezpochyby nalézá buď tajemná látka, z které se nové hlavy vyrábějí, nebo zázračná nějaká tekutina, pomocí které se useknuté hlavy omlazují nebo vůbec zdokonalují.

V jaké souvislosti jest procedura na kulatém stole s výhni po straně, tj. přicházejí-li odeřáté hlavy dříve do výhně a pak teprve k reparatuře na stůl nebo naopak – to jest vyrábějí-li nebo preparují-li se hlavy dříve na stole a potom teprve ve výhni – buď v pouhém ohni, nebo v písčité lázni nebo jakýmkoli jiným způsobem definitivně se dožlívají a dodělávají – císař Josef z vyobrazení se nedomyslil.

Z celku i jednotlivostí obrazu však bylo zřejmo, že v tajemné laboratoři přes všechnu zdánlivě příšernou proceduru jde o bezbolestnou a snad i slastnou výměnu hlavy a tím i mozku za hlavu a mozek buď naprosto nové, neb aspoň po přání vlastníka přiměřeně preparované, bez pochyby, ba najisto zmlazené, zkrášlené a vůbec přiměřeně zdokonalené.

Rovněž tak nemohl císař zcela určitě rozeznati, za jakým účelem dvě z osob, jež byly právě do laboratoře vstoupily, mají v rukou škrabošky. Podrobnost tu vyložil si aspoň přibližně správně v ten smysl,

že stydíce se za operaci, které se chtějí podrobiti, přišly k domu a až do dveří v škraboškách, aby jich na cestě nikdo nepoznal nebo – že si v škraboškách těch přinášejí jaksi modely, dle kterýchž sobě přejí, aby jim byl obličej preparován.

Celek i podrobnosti vnučly panovníkovi zcela neklamně závěrečný úsudek v ten smysl, že na první pohled příšerný, vpravdě však svrchovaně bizarní a snad i trpkou satiru tající obraz znázorňuje mystickou operaci, v jaké věříváno v době, kdy pověstný Theophrastus Paracelsus budil spisy svými senzaci a fantasmagorie všech odrůd slavívala tak často pochybné své triumfy.

Není nižádné pochybnosti, že obraz tak zvláštní a tajemný právě proto, že byl panovníkem pozorován za okolností tak abnormálních, vzbudil u něho také ještě jiné a taktéž abnormální myšlenky a snad i pocity.

Ale hrabě Dietrichstein, s kterýmž císař Josef asi po půlhodině o obraze tom rozmlouval, zachoval v paměti jen závěrečnou úvahu a několik reflexí panovníkových, jež zněly v tento smysl:

„Nejsmělejší a zároveň nejsladší sen, jakého jest člověk vůbec schopen: bezbolestné nebo docela i příjemné obrození vlastní bytosti – výměna ohyzdného nebo sobě samému se zhnusivšího ‚já‘ za bytost uspokojující – kochání se v možnosti tajemně vábného a nevýslovně slastného omlazujícího, zkrášlujícího a zdokonalujícího procesu může sice snad naivňoučkému dítěti na několik okamžiků zpříjemniti neúprosnou drsnost reální pravdy; ale kochá-li se v tom všem dospělý muž, činící nároky na bytost rozumnou, nebo taková též žena nebo – kochají-li se v tom docela celí národové, nemůže býti pochybnosti, že je to politováníhodná degenerace mozkového ústrojí, podmiňujícího myšlenky a city přirozeně zdravé.

A přece, když jsem konečně – jak se mi zdá – vlastní tajemství mystického obrazu vystihl úplně, napadlo mi, že každý z nás lidí nemůže býti šťastným a blaženým nežli podle receptu vlastní individuality, že tudíž následkem toho nikdo z nás lidí nemá v podstatě

práva překážeti komukoli v jeho názorech o štěstí a blaženosti – že nikdo z nás nemá práva nutiti jiného člověka nebo docela celé národy, by volili ku svému štěstí jiných cest a prostředků, než jaké oni sami pokládají za nejvhodnější, byť i byly nejblednější...

Slovem – vystižení tajemství mystického obrazu, ať již správné, nebo klamně, otráslo povážlivě základními zásadami opravných mých plánů... Možná, milý hrabě, že pokusím se odčinit neb aspoň pozměniti, popřípadě zeslabiti tak mnohé, co po mém nejuprávnějším přesvědčení jako nepředpojatý myslitel a vůbec jako člověk, který má na zřeteli jedině ryzí lidskost, snažil jsem se provésti, abych národy své oblažil – – –“

Avšak i když byl císaři Josefu šlehl mozkiem zárodek právě reproduovaných reflexí, nezdál se mu býti tajemný smysl mystického obrazu přece ještě rozřešen definitivně. Stálťe před obrazem s výrazem dumavé přemítavosti, upíraje zrak svůj neodvratně a bádavě na obraz, aniž by byl zpozoroval, že bouře již ochabuje a přítmí v obrazárně mění se znenáhla v jemný přísvit.

Není pochybnosti, že by byl před obrazem postál v zadumání a skoro bez hnutí ještě po několik minut; ale náhodou byl – vyrušen.

Po straně vrzly dvěře, vedoucí ze sousední knihovny do obrazárny, a když se císař v tu stranu obrátil, spatřil ve vzdálenosti asi třiceti kroků na prahu státi štíhlou ženskou postavu v bělavém rouše.

V prvním okamžiku se mu zdálo, že jej klame zrak, že to pouhý přelud...

Když však hned poté prokmitl protrhávajícím se mrakem první zásvit slunce, poznal panovník – komtesu Terezu – – –

Co sběhlo se po tomto nahodilém setkání se císaře Josefa s komtesou Terezou z Dietrichsteinu v obrazárně zámku mikulovského – zůstalo jejich tajemstvím...

Ani císař, ani komtesa Tereza nezmínili se nikdy o jiném, nežli že postáli chvíli před tajemným obrazem, jenž byl upoutal panovníkovu pozornost, a vyměňovali si o něm náhledy...

Když však asi po čtvrt hodině opouštěli ruku v ruce obrazárnu, jevila předtím starostlivá tvář panovníkova neobyčejný klid, kdežto zádušná tvář komtesčina zářila nejslastnější rozdecháním...

Císař Josef pobyl na zámku mikulovském jen ještě asi hodinu.

Po diner v nejužším kruhu rodinném, při kteréžto příležitosti hovořeno mimo jiné i o mystickém obraze, vystoupil panovník, provázen jsa starým hrabětem Dietrichsteinem, ještě jednou na kamenný altán, aby se pokochal rozkošným pohledem do širého kraje po osvěžující bouři.

I on zdál se býti v neobvyklé míře osvěžen; tvář jeho jevila klid a spokojenost skoro normální, což vše přimělo hraběte Dietrichsteina pokusiti se o provedení myšlenky v příčině spásy komtesy Terezy.

Učinil tak, jak se mu zdálo, v okamžiku nejvhodnějším – právě když mu císař bodrým tónem nejpřátelštější důvěrnosti děkoval za příjemné chvíle na zámku strávené – a zároveň také v nejtaktnější formě diplomatické.

Císař naslouchal z počátku s klidnou pozorností. Když však vyrozuměl, oč jde, tvář jeho nápadně se zachmuřila.

Mávna odmítavě pravou rukou, odvrátil se od hraběte a prudce prošel několikrát po altánu. V tváři jeho jevil se zřejmě krutý duševní boj...

Hraběti se zdálo, že smělou žádostí svou panovníka pohněval nebo docela urazil, a již chtěl co nejdevótněji prositi za prominutí, když císař, zastaviv se před ním, dutým hlasem jej oslovil, řka:

„Vznášíte na mne, milý hrabě, žádost rovněž tak neobvyklou jako nesnadnou. Jsa však pamětliv šlechtných i obětavých skutků vašich, slibuji vám, že se pokusím přiměti komtesu Terezu, by po vašem přání podala ruku hraběti Filipu Kinskému...“

Hrabě Dietrichstein div nezajásal.

Nenadálť se, že císař Josef, kterýž byl zvyklý každý, byť sebepatrnější případ dříve náležitě vyšetřiti, vyhoví jeho žádosti bez

dalšího dotazování se. Pronesl tudíž několik slov nejdevótnějších díky s připomenutím, že by se byl nikdy neodvážil panovníka tak delikátní prosbou obtěžovati, kdyby nešlo o blaho bytosti, která jest i panovníkovi s veškerou něhou své něžné duše tak vroucně oddána – jako komtesa Tereza...

Císař smyslu slov těch skoro snad ani nepostřehl. Postál jen ještě chvíli zamyšlen, upíraje zrak svůj kamsi do dáli, načež prudce se obrátil k hraběti a skoro drsně pravil:

„Není pomoci! – Povinnost volá...“

Zamlklý a zasmušilý sestoupil císař v průvodu hraběte z altánu, by se s členy rodiny rozloučil. Zhlédnuv komtesu Terezu, pospíšil k ní a s nejněžnější dvorností podal jí mlčky ruku.

Všem, kdož byli prostého výjevu toho očitými svědky, neušlo, že byla komtesa Tereza v hlubinách duše rozechvěna. Zádumčivá tvář její zářila sice nejslastnější ruměncem; ale čarokrásné oko bylo zaraženo slzou.

Rozloučili se mlčky pouhým stisknutím ruky...

K odjezdu bylo již vše připraveno.

Starý hrabě Dietrichstein, dvacetiletý jeho syn, v tu dobu nadporučík u genie, komtesa Tereza a hrabě Filip Kinský, který měl s císařem odejeti, doprovodili panovníka až k cestovním povozům.

Zde císař mlčky pokynul hraběti Kinskému, by vstoupil do vozu, načež pronesl po svém zvyku chvatně k přítomným ještě několik srdečných slov, z nichž zapamatován starým hrabětem Dietrichsteinem toliko závěrek tohoto smyslu:

„Lidem, obzvláště panovníkům, kteří chtějí uplatniti svůj vliv na celé národy nebo docela na lidstvo, měl by osud popřáti nepoměrně delší život nežli jiným smrtelníkům. Co však se týče mne – nevím – nevím – – –“

Poté se zarazil, jako by násilně potlačil nepříjemnou nějakou myšlenku – pozdravil ještě jednou chvatně a laskavě všechny přítomné, načež ruče vskočil do vozu, v němž nalézal se hrabě Filip Kinský.

Poté všechny tři povozy se hnuly z nádvoří a po několika vteřinách zmizely v první bráně zámecké.

Komtesa Tereza postála na místě, z něhož se všickni dívali za odjíždějícími povozy, se zamženým slzou okem nejdéle. Poté si připomenula, že možno povozy i po odjezdu ze zámku po nějaký čas ještě viděti.

Pospíšila tudíž do oné komnaty zámku, z níž byla po rozhodné své odpovědi v příčině sňatku s hrabětem Filipem Kinským viděla povozy přijížděti.

Nemajíc ani zdání o tom, s jakými pocity panovník opouští zámek mikulovský, dívala se v slastném rozechvění oknem, až se povozy objeví v městě na úpatí zámku.

Dočkala se toho za několik minut.

Spatřila všechny tři povozy, ujíždějící úprkem městem. Rozeznala i povoz, v němž jel císař Josef s hrabětem Kinským, a domnívala se viděti, že se císař nahnul z vozu a díval k zámku, jako by se loučil naposled...

Sledovala povozy, obzvláště povoz císařův, když vyjely městskou branou na silnici vedoucí směrem k Vídni, a neodvrátila zraku, až v dáli na nejzazším obzoru konečně zmizely – – –

* * *

Kdy a kde se setkal císař Josef s komtesou Terezou poznovu; kdy nebo jakým způsobem vyplnil přání starého hraběte Dietrichsteina, by podala ruku hraběti Filipu Kinskému – nevíme...

Jisto však jest, že se tak stalo, a že komtesa Tereza, přesvědčivši se, že byl císař nad svým srdcem zvítězil, posléze – svolila.

Možno si však pomysliti, po jak hrozném duševním boji a jaké proudy slz rozhodnutí to předcházely i provázely...

O dalších osudech nešťastné této lásky nemohl mi staříčkový muž, jenž mi byl předeslané vypravoval, pověděti více, nežli že sňatek komtesy Terezy z Dietrichsteinu s hrabětem Filipem Kinským byl v svrchované míře nešťastný. Napověděl mi sice cosi i o samé

katastrofě a o některých podrobnostech; ale vše tak neurčitě a ne-souvisle, že mi zůstal celek mlhavý a jádro věci nesrozumitelné.

Náhodou podařilo se mi však později vyslídit staré memoáry, v kterýchž jsem našel aspoň lapidární zmínku právě o tom momentu.

Reprodukuji z nich tudíž v téže prosté a nelíčené formě, v jaké jsou psány, následující doplněk:

Sňatek komtesy Terezy z Dietrichsteinu s miláčkem císaře Josefa II. hrab. Filipem Kinským odbýván ve Vídni, a sice v kapli císařského zámku.

K církevnímu výkonu kopulace povolán do Vídne komtesčin strýc, bratr její matky – poslední kníže biskup pasovský Leopold hrabě Thun – týž, jehož pomník nalézá se v středu „vymírajícího“ hřbitova malostranského.

Císař Josef II. měl býti o sňatku tom svědkem.

O sňatku došlo k pohnutlivým scénám, o nichž nebude lze nikdy nabýti úplné jasnosti. Komtesa Tereza dala zcela neklamně najevo, že byla k osudnému kroku tomu donucena a že oběť, kterou přinášela, jest nad její síly.

Byl to sňatek provázený zběsilou bouří, která se byla náhodou nad Vídní rozzuřila – sňatek podobný spíše popravě nežli slavnosti. Ubohá komtesa Tereza přistoupila k oltáři polo beze smyslů, a když byl obřad ukončen, omdlela, takže jen stěží a po velkém namáhání opět vzkříšena.

V hrdém srdci hraběte Filipa Kinského burácela strašná bouře. Dožítí se tolika a takových pokoření bylo pro něj přespříliš. V duši jeho vznikly nejstrašnější pochybnosti.

Zdá se, že se domníval, že styky komtesy Terezy s císařem Josefem překročily meze dovoleného, že byl zneužit a na cti uražen a že snad byl i vyhlídnut, aby před světem zakryl plod nějakého provinění.

Přesto musil se podrobiti a podvoliti církevnímu obřadu, neboť odstoupiti nebylo již možno – bez největšího pohoršení...

Jakmile však byly trapné slavnosti skončeny, prohlásil hrabě Filip Kinský své manželce, s kterouž byl právě oddán, že láska jeho k ní v ohromném přílivu pokoření uhasla; že ví, že není milován, a protože nemíní s ní žíti – že ji opustí a odebere se do Říma, by tam zahájil přiměřené kroky – k rozvodu...

Události ty sběhly se několik jen dní předtím, nežli císař Josef II. roku 1789 vypravil se do války s Tureckem.

Rozpor hraběte Kinského s císařem byl následkem událostí těch nezbytný, ba již dovršen.

Příšernými pochybnostmi mučen vyžádal si druhdy tak vyznamenávaný milostník propuštění ze všech úřadů a hodností.

Císař Josef II. vyřídil žádost hraběte Kinského obvyklým vlastnoručním slovem „Povoleno –“ a připojil k tomu ještě slova:

„Mám teď aspoň o jednoho fantastu méně.“

Takovéto vyřízení žádosti hraběte Kinského bylo sice stručné, ale zároveň úplně srozumitelné.

Hrabě Kinský mohl nyní přemýšlet i o tom, co váží milost panovníkův.

Ale takovým právě byl císař Josef II. Srdečný a laskavý tam, kde miloval, stával se, byl-li podrážděn, velice trpkým a mohl zcela chladnokrevně odmítnouti věci a osoby, jichž si druhdy cenil a vážil.

Hrabě Filip Kinský a jeho choť žili v úplném odloučení.

Oba přáli si rozvodu, ale církev činila nemalé nesnáze. Možno, že uznáno v ohledu politickém za vhodné prokázati císaři Josefu II., kterýž byl vůči papeži a církvi katolické tak příkře vystupoval, právě vůči osobám, stojícím císaři tak blízko, moc církve.

Dle dogmatů katolické církve není manželství pouhou kněžskou kopulací ještě ukončeno, k tak zvanému matrimonium consumptum patří ještě více. Jelikož v tomto případě manžel i manželka bezprostředně po sňatku žili od sebe odloučení, nebyl sňatek jejich v církevním smyslu právoplatně ukončen.

Přes to vše naskytla se překážka na překážku. Posléze rozhodnuto se využítkovati k dosažení povolení k rozvodu mdloby, která byla nevěstu na stupních oltáře zachvátila. Snaženot' se vysvětliti mdlobu tu jako následek bezměrného strachu, jaký nevěsta pocítila za zběsilé bouře zuřící právě o církevním výkonu nad sídelním městem.

Kníže biskup pasovský, hrabě Leopold Thun z Hohensteinu, kterýž komtesu Terezu s hrabětem Filipem Kinským oddával, vydal k tomu cíli svědectví, že o oddavkách hřmění takořka ani neustalo, následkem čehož vůbec ani neslyšel, pronesla-li zpola omdlelá nevěsta svolující své „ano“ čili nic.

Teprve tímto důvodem Řím a stolice papežská se spokojily. Manželství hraběte Filipa Kinského a Terezy z Dietrichsteinu prohlášeno za neplatné, a tak konečně neblahý svazek rozloučen právoplatně a trvale.

Císař Josef II. nepřechkal události ty nežli asi rok. Zemřelť, jak známo, v únoru 1790.

S hrabětem Kinským rozvedená Tereza z Dietrichsteinu provdala se později, v únoru roku 1807 za polního podmaršálka a generála jízdy hraběte Maxe Merveldta (kterýž byl r. 1797 s Napoleonem uzavřel mír v Campo Formio a roku 1807 meškal v Petrohradě jako vyslanec u dvora ruského).

Rok nato zemřel ve Vídni Terezin otec, starý hrabě Dietrichstein, roku 1815 pak, po osmiletém manželství Tereza ovdověla a po dalších šesti letech dne 16. září 1821 zemřela.

Rok po její smrti rozžehnal se s životem v 82. roce věku svého Ignác Cornova, kterýž byl, jak víme, umožnil, že Tereza Dietrichsteinová poprvé spatřila císaře Josefa II., kdežto po dalších čtyřech letech zesnul na své romantické usedlosti Cibulka u Motola i Terezin strýc, hrabě Leopold Thun z Hohensteinu.

Hrabě Filip Kinský přechkal všechny; zemřelť v šestém roce po smrti Terezině roku 1827, kdežto bratr její František, poslední očitý

svědek návštěvy císaře Josefa II. v zámku mikulovském, kteréhož jsem byl před půlstoletím viděl na hřbitově malostranském, zemřel v stáří 87 let ve Vídni teprve dne 8. července 1854.

* * *

Od té doby, co mi byly tyto příhody vypravovány, minulo skoro osm roků, prodlením kterýchž nezměnilo se ve vlastním životě mém podstatně takměř pranic – leda že přiblížil jsem se v dobu tu k osudné metě poslední...

Před nedávnem navštívil jsem, a to opět jen náhodou, „vymírající“ hřbitov svého rodiště poznovu – a ani zde nepostřehl jsem žádných nápadných změn, leda že tu a tam ubylo rovů a v květné záhony se měnící místa namnoze se jen porozšířila a protáhla.

Hřbitov „vymírá“ tudíž rovněž tak znenáhla a nepozorovaně jako vymírají v nás starších a nejstarších všeliké ty naděje, kterýmiž jsme se v mládí a namnoze i v bujném věku mužnosti tak často konejšivali.

Necht' bráníme se tomu jakkoli, životní obzor náš znenáhla a nepozorovaně přece se vždy více zamžívá, kdežto perspektiva v labyrint světa v témže způsobu se povyjasňuje.

Myslím, že neodchýlím se příliš od pravdy, díím-li, že nám starším a nejstarším, kterýmž již častěji napadlo, že blíží se doba k vyrovnání účtů s životem – obzvláště pak oněm, kteří se vůbec někdy, a to třeba sebepovrchněji nebo sebeopravdověji, zabývali také reformními nějakými plány – bývá někdy v osamělých chvílích podobně, jako bylo asi císaři Josefu II., když za zběsilé bouře stál v obrazárně mikulovského zámku před mystickým obrazem.

Jako se ztroskotaly skoro všechny opravné plány císaře Josefa II. o skály tradicionelního názoru v svět a o vzdor individuální pravomoci, podobně ztroskotávají se i nepoměrně skromnější plány nás všech, kteří jsme u přirovnání s mocí panovníka tak energického,

jakým byl císař Josef II., pouhé třtiny, jež může každý prudší větrík z kořene vyvrátiti.

Nic naplat, že na místě nás vymírajících dostavují se na kolbiště života vždy zase nové generace, tudíž zcela jiné individuality – s novými názory, a novými snahami, popřípadě i s novými pošetilostmi a zvrácenostmi. Dostavujít se s podobně růžovými nadějemi, jako jsme se dostavili před časem i my, nyní stárnoucí a vymírající, kterýmž bylo popřáno sledovati matohlavý rej už několika různých generací, jejichž růžové naděje třeba jen v poměrné vítězství lidskosti nad surovou brutálností usvádaly znenáhla před našima očima, jako pouvadly naděje naše vlastní...

Než dosti!

Myšlenky a city, jež ve mně vzbudil „vymírající“ hřbitov mého rodiště po opětné návštěvě, jsou příliš chaotické, abych je mohl dále rozprádati...

Končím prostinkým připomenutím, že vrátil jsem se tentokráte z „vymírajícího“ hřbitova nikoli truchliv a rozlícen jako před lety, nýbrž s klidem rezignujícího člověka, který skoro ani nelituje, že bujný druhdy jeho sad nadějí vymřel skoro už úplně; ale který se domnívá, že vidí nyní do víru života lidského nepoměrně jasněji, nežli vidíval, když byl jeho sad nadějí a plánů v plném rozkvětu...

Jakub Arbes

Vymírající hřbitov

Ilustrace na obálce z volných zdrojů
Redakce Markéta Teuchnerová

Vydala Městská knihovna v Praze
Mariánské nám. 1, 115 72 Praha 1

V MKP 1. elektronické vydání
Verze 1.0 z 13. 1. 2023

ISBN 978-80-274-2969-1 (epub)
ISBN 978-80-274-2970-7 (pdf)
ISBN 978-80-274-2971-4 (prc)